

Faculteit Letteren en Wijsbegeerte
Masterproef Taal- en Letterkunde
Master Engels-Nederlands

Het digitaal editeren van Middelnederlandse teksten

Een status quaestionis en een verkenning aan de hand van een digitale editie van
de Vierde Martijn

Frans de Jonge

Promotor: Prof. dr. Frank Willaert

Co-promotor: Dr. Mike Kestemont

Assessor: Wout Dillen

Universiteit Antwerpen

Academiejaar 2014-2015

Ondergetekende, Frans de Jonge, student Taal- & Letterkunde, Master Engels-Nederlands, verklaart dat deze scriptie volledig oorspronkelijk is en uitsluitend door hemzelf geschreven is. Bij alle informatie en ideeën ontleend aan andere bronnen, heeft ondergetekende expliciet en in detail verwezen naar de vindplaatsen. Ondergetekende is zich ervan bewust dat deze scriptie gecontroleerd zal worden op de eventuele aanwezigheid van plagiaat.

Antwerpen, 16 augustus 2015

Met dank aan mijn promotoren, Frank Willaert en Mike Kestemont, voor hun raad en kennis. Uiteraard ook met dank aan Mel en mijn ouders voor hun nimmer aflatende steun.

Frans de Jonge
Antwerpen, 16 augustus 2015

Inhoudsopgave

Voorwoord	3
1. Digitale edities	5
1.1. Inleiding	5
1.2. Status quaestionis	5
1.2.1. Extensible Markup Language (XML)	6
1.2.2. Het Text Encoding Initiative (TEI)	7
1.2.3. Definitie van een digitale documentaire editie	8
1.2.4. Overzicht digitaal materiaal	8
Digitaliserende bibliotheken	9
Overzichtsites	11
<i>Best practice</i> omtrent catalogi	13
1.2.5. Digitale tekst	13
Cd-rom Middelnederlands	13
Bibliotheek van Middelnederlandse Letterkunde	14
Middeleeuwse verzamelhandschriften uit de Nederlanden (MVN)	14
TextualScholarship.nl	15
Convent Sermons in the Low Countries	15
Digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren (DBNL)	15
Delpher	16
Historici.nl	16
Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde (KANTL)	16
historischebronnenbrugge.be	17
Bladerboeken van de KB	17
Masterproeven	18
Het Huygens Instituut voor Nederlandse Geschiedenis	18
1.3. Concluderende opmerkingen	19
2. De Vierde Martijn	21
2.1. De Heber-Serrurecodex	21
2.2. Cultuurhistorische achtergrond en inhoud	22
2.2.1. Het voorwoord	23
2.2.2. Het eerste deel	23
2.2.3. Het tweede deel	24
2.2.4. Het derde deel	24
2.2.5. Het nawoord	25
2.3. De Tweede Partij-kopiist	25

Inhoudsopgave

2.4. Werkwijze	26
2.4.1. Richtlijnen MVN	27
2.4.2. TEI XML in de praktijk	27
2.5. Weergave	30
2.6. Moeilijkheden	30
2.7. Suggesties	31
2.8. Conclusie	32
Bibliografie	33
Bijlagen	41
A. Beschrijving van het handschrift	41
A.1. Inhoud	43
B. Gegeneerde weergave van de <i>Vierde Martijn</i>	49

Voorwoord

Deze thesis gaat over het digitaal editeren van Middelnederlandse teksten. Dit onderwerp wordt verkend aan de hand van een status quaestionis, die tot doel heeft een *best practice* te definiëren die vervolgens in de praktijk wordt gebracht met een digitale editie van de *Vierde Martijn*. Deze thesis functioneert in wezen als een kader bij de digitale editie.

Voordat men een digitale editie in elkaar kan zetten, is het van belang een goed beeld te krijgen welke aspecten een digitale editie zoal beslaat. Daarom is deze thesis opgesteld in de vorm van een tweeluik. Het eerste luik biedt een werkdefinitie van een digitale editie, om vervolgens een overzicht te geven van de reeds bestaande vormen van Middelnederlandse digitale teksten. Het zal de pret waarschijnlijk niet drukken als ik alvast verklap dat er vooralsnog een vorm van onoverzichtelijke schaarste heerst met betrekking tot de online beschikbaarheid van digitale teksten. De situatie met betrekking tot transcripties voor eigen gebruik dreigt zelfs te verslechteren, ondanks het gemak waarmee zulke documenten tegenwoordig op het web gepubliceerd kunnen worden.

Waar onderzoekers vroeger een spreekwoordelijke la hadden vol transcripties voor eigen gebruik, worden zulke transcripties tegenwoordig vreemd genoeg met een grotere kans op verlies bedreigd. Als het bijvoorbeeld op een verouderd opslagmedium staat, kan het in verband met een gebrek aan verouderde apparatuur lastig zijn de informatie überhaupt te raadplegen, om over de fysieke degeneratie van de media zelf nog maar niet te spreken. Magnetische media kunnen onder de juiste omstandigheden decennialang leesbaar blijven, maar beschrijfbare cd's gaan vaak slechts enkele jaren mee. Online gepubliceerde transcripties zijn nauwelijks veiliger en wellicht zelfs sterker overgeleverd aan de grillen van het lot. *Linkrot* kan op elk moment toeslaan omdat iemand van betrekking verandert, met pensioen gaat, of simpelweg vanwege een technische reorganisatie.

Het tweede luik biedt een inleiding tot de cultuurhistorische achtergrond en inhoud van de *Vierde Martijn*, een tekst uit 1299 die enkel in de zogenaamde Heber-Serrurecodex is overgeleverd. Daarnaast wordt kort samengevat wat we weten over de afschrijver van de tekst, de Tweede Partie-kopiist. Deze noodnaam verwijst naar zijn bekendste afschrift, de Tweede Partie van de *Spiegel historiael* in de Weense codex. Nadat aan de hand van voorbeelden uit de tekst van de *Vierde Martijn* de geheimen van de voor de digitale editie aangewende techniek (TEI XML) zijn ontsloten, wordt aan de hand van de opgedane ervaring een aantal aanbevelingen gedaan inzake het digitaal transcriberen van teksten.

Inhoudsopgave

Zoals hierboven reeds verwoord is, vormen de hierop volgende twee hoofdstukken een uitgebreide uitleg en motivering bij de toepassing van de *best practices* die in het eerste hoofdstuk zijn opgesteld. De digitale editie van de *Vierde Martijn* die hieruit resulteert is consulteerbaar op <http://frenzie.github.io/vierde-martijn/>.

1. Digitale edities

1.1. Inleiding

Neem een term als *digitale edities* in de mond en velen zullen allicht denken aan websites als de DBNL, Google Books en Project Gutenberg. Toch is het discutabel in welke mate zulke digitale bibliotheken daadwerkelijk digitale edities bevatten. Het klinkt natuurlijk vreemd: hoe kan een digitale verschijningsvorm van een boek geen digitale editie zijn? Toch is die vraag vrij eenvoudig te beantwoorden.

Veel van de werken die men intuïtief als digitale edities zou bestempelen zijn weinig meer dan digitale facsimile's: zo getrouw mogelijke reproducties van een origineel handschrift. In het geval van recentere boeken kan het ook PDF-bestanden betreffen die eenvoudig ter perse zouden kunnen gaan. Soms betreft het zelfs letterlijk drukproeven. Vaak zijn zulke documenten niet voorzien van gemakken als een digitale inhoudsopgave en ook de doorzoekbaarheid van de volledige tekst is niet gegarandeerd.

Met deze kennis in het achterhoofd kan een prille onderverdeling worden gemaakt tussen verschillende types digitale werken. Een belangrijk onderscheid is dat tussen facsimile's, die een gescande of gefotografeerde versie van een document weergeven, en digitale heruitgaves die hun aandacht richten op de belangrijkste visuele aspecten als kopjes, vette en cursieve tekst, want die aspecten dragen betekenis, zonder dat de opmaak (bv. het lettertype of de marges) integraal wordt weergegeven. Het belangrijkste voorbeeld van digitale heruitgaves voor het Middelnederlands betreft de DBNL.¹

Een dergelijke onderverdeling wordt eveneens voorgesteld door Sahle (2014), nagevolgd door Franzini (2014). Om een editie volledig als digitaal te kunnen bestempelen, stelt Sahle, kan zij niet worden gedrukt zonder een substantieel verlies aan informatie of functionaliteit. Franzini voegt hieraan toe dat een gedigitaliseerd boek naar een echte digitale editie kan evolueren door het toevoegen van nieuwe inhoud of functionaliteit. Een eenvoudig voorbeeld betreft de weergave van het oorspronkelijke manuscript naast de transcriptie, wat in gedrukte vorm flink wat extra kosten met zich mee zou brengen.

1.2. Status quaestionis

De makkelijkste en in sommige opzichten tevens belangrijkste vorm van digitaliseren bestaat in het maken van facsimile's. Hoogwaardige foto's of scans, bij voorkeur gedupliceerd op servers die zich op fysiek van de documenten

---

¹*Digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren* 2014.

1. Digitale edities

gescheiden locaties bevinden, zorgen ervoor dat documenten zelfs als het noodlot toeslaat bewaard zullen blijven. Bovendien hoeft men niet op en neer te reizen om zeldzame documenten te raadplegen, wat de preservatie van de documenten zelf ten goede zal komen doordat ze minder in handen zullen moeten worden genomen. Er zullen daarom tegenwoordig weinig (erfgoed)bibliotheken meer zijn die geen digitaliseringsprojecten hebben lopen, maar een bruikbaar overzicht lijkt te ontbreken. Webpagina's die zich op het grote publiek richten komen met hun selecties van topstukken wellicht nog het dichtst in de buurt van zulke functionaliteit.

De volgende stap in de rangorde betreft natuurlijk het transcriberen van de teksten die zijn vastgelegd op facsimile's, wat op verschillende niveau's van detail kan plaatsvinden. De meest courante methode voor het elektronisch coderen van teksten is TEI XML. Op die manier kan zoveel mogelijk informatie van en over het handschrift worden gecodeerd. TEI XML is, zoals de naam reeds zegt, een op XML gebaseerde standaard. Maar wat is XML?

1.2.1. Extensible Markup Language (XML)

Extensible Markup Language (XML) is een opmaaktaal die geschikt is om op gestructureerde wijze informatie op te slaan.² De standaard beschrijft eigenlijk een syntaxis, zonder verder in te gaan op wat voor soort informatie door die syntaxis wordt ingesloten. TEI XML is dan ook een van de vele informatie-bevattende formaten die van de XML-standaard gebruikmaken. Een XML-bestand kan er als volgt uitzien.

```
<?xml version="1.0"?>
<catalog>
  <book id="bk101">
    <author>Gambardella, Matthew</author>
    <title>XML Developer's Guide</title>
    <genre>Computer</genre>
    <price>44.95</price>
    <publish_date>2000-10-01</publish_date>
    <description>An in-depth look at creating applications
with XML.</description>
  </book>
  <book id="bk102">
    <author>Ralls, Kim</author>
    <title>Midnight Rain</title>
    <genre>Fantasy</genre>
    <price>5.95</price>
    <publish_date>2000-12-16</publish_date>
    <description>A former architect battles corporate zombies,
an evil sorceress, and her own childhood to become queen
of the world.</description>
```

---

²Bray e.a. 2006.

```
</book>
</catalog>
```

De belangrijkste aspecten van de XML-syntaxis zijn in dit voorbeeld aanwezig. De *tags* geven aan wat voor soort informatie zij bevatten. De *tag* `<author>` opent het `<author>`-element en de *tag* `</author>` sluit het af. De *tags* zijn volledig hiërarchisch geordend, wat wil zeggen dat een kindelement moet worden afgesloten voordat zijn ouderelement wordt afgesloten. In het voorbeeld zullen twee door dezelfde auteur geschreven boeken dus redundante auteursinformatie moeten bevatten. Het is niet mogelijk dat het lager op de rangorde geplaatste `<author>`-element de twee hoger op de hiërarchie gesitueerde `<book>`-elementen overspant. Deze basissyntaxis is geschikt voor een veelvoud aan toepassingen, zoals het door het Text Encoding Initiative gestandaardiseerde TEI XML.

1.2.2. Het Text Encoding Initiative (TEI)

Het Text Encoding Initiative (TEI) ontwikkelt de *TEI Guidelines*, die momenteel van XML gebruikmaken voor het coderen van teksten. Tekst kan zeer gedetailleerd worden beschreven, al is dat geen vereiste. Per letter kan bijvoorbeeld worden aangegeven wat voor soort letter het betreft, waarbij men aan versierde initialen kan denken. Afhankelijk van het soort tekst kan het ook volstaan om niet dieper in detail te treden dan het aangeven van de scheiding tussen alinea's. Daarnaast is voor Middelnederlandse teksten de mogelijkheid om regularisatie van spelling rechtstreeks in het XML-document op te nemen van belang, zoals hieronder wordt geïllustreerd.³

```
<p xml:id="p23">Lastly, That, upon his solemn oath to observe all the
above articles, the said man-mountain shall have a daily allowance of
meat and drink sufficient for the support of <choice>
  <sic>1724</sic>
  <corr>1728</corr>
</choice> of our subjects,
with free access to our royal person, and other marks of our
<choice>
  <orig>favour</orig>
  <reg>favor</reg>
</choice>.
```

In dit voorbeeld wordt er zowel een correctie aangebracht als een aanpassing in de spelling. Soortgelijke mogelijkheden zijn beschikbaar voor het oplossen van afgekorte woorden. Het voordeel van deze manier van coderen is dat de tekst zonder veel moeite zowel in zijn originele (diplomatische) vorm als in een meer kritische vorm kan worden weergegeven. TEI XML zal verder met voorbeelden worden uitgewerkt in 2.4 (p. 26) in het kader van de digitale editie van de *Vierde*

³De specificatie is te vinden op <http://www.tei-c.org/release/doc/tei-p5-doc/en/html/ref-choice.html>.

1. Digitale edities

Martijn, doch voor een afdoende begrip van het vervolg van dit eerste deel zal deze uitleg volstaan. Op basis van de tot dusver gegeven toelichting kan onze definitie van een digitale editie nader worden gespecificeerd.

1.2.3. Definitie van een digitale documentaire editie

Voor het digitale veld voldoen de klassieke editietypedefinities niet. Een digitale editie bestaat in de grond bijvoorbeeld uit een TEI XML-bestand, waaruit zoals gezegd verscheidene weergaves kunnen worden gegenereerd. Is dit TEI XML-bestand dan *de* editie? Voor de wat meer technisch aangelegde gebruiker wellicht wel, maar de meeste tijd zal worden doorgebracht met een al dan niet dynamische, gegenereerde weergave. Dat leidt Pierazzo (2011) ertoe om van een *digitale documentaire editie* te spreken.

Pierazzo argumenteert dat het zinloos is om digitale edities te blijven beschrijven in de traditionele terminologie. Het gaat hier om een geheel nieuw type object, een *digitale documentaire editie*. Dit nieuwe object omvat alle componenten van een digitale editie: zowel de bron, de uitvoer als de hulpmiddelen die noodzakelijk zijn om de uitvoer weer te geven.⁴

Die hulpmiddelen moeten niet worden opgevat als specifieke programma's, zoals een bepaalde tekstbewerker of een enkele webbrowser, maar als dat wat noodzakelijk is om een weergave te genereren. Het bronbestand, bijvoorbeeld in TEI XML, is op zichzelf voor de meest voor de hand liggende toepassingen niet noodzakelijk bruikbaar. Het moet eerst worden omgezet in een formaat dat door de browser kan worden geïnterpreteerd en vervolgens weergegeven. In het geval van een TEI-editie, verwijst Pierazzo's definitie van een digitale documentaire editie naar al deze onderdelen: zowel de TEI XML, het omzetten, als het weergeven vormen samen een digitale documentaire editie. Tot op zekere hoogte kan dit worden verwoord in een culinaire metafoor. De XML-bron is het ingrediënt, de omzetting is het recept, en de weergave is het resulterende gerecht. Maar lang niet alle onderdelen van een digitale documentaire editie zijn voor alle toepassingen van belang. Vanuit een traditioneel oogpunt kan er daarom van meerdere edities worden gesproken.

1.2.4. Overzicht digitaal materiaal

Het nu volgende overzicht van bestaande vormen van digitaal beschikbaar materiaal tracht kort te schetsen hoe en waar, en in welke vorm zulk materiaal beschikbaar is. Deze lijst is beschrijvend van aard en is opgesteld aan de hand van een systematische zoektocht door de catalogi van nationale en wetenschappelijke bibliotheken alsmede algemeen bekende websites als de *DBNL*. Na het uitpluizen van vele catalogi op de aanwezigheid van gedigitaliseerd materiaal, heb ik ook nog een net met veel gaten uitgeworpen over het gehele internet met behulp van zoekmachines als Google. De resulterende lijst is grofweg opgebouwd van minder naar meest bruikbaar, van facsimile's naar zeer gedetailleerde transcripties. Voor zover het te achterhalen viel, is ook informatie

---

⁴Pierazzo 2011, p. 474-475.

opgenomen over de gebruiksrechten van de afbeeldingen en teksten. Dit overzicht is tot stand gekomen in het vierde kwartaal van 2014. De werking van de hyperlinks is evenwel nog gecontroleerd in juli 2015.

Digitaliserende bibliotheken

De afgelopen jaren hebben veel instellingen die zich op het behoud van cultureel erfgoed richten op zijn minst een begin gemaakt aan het digitaliseren van hun collecties.⁵ De digitale facsimile's die op die manier ontstaan hebben voornamelijk vooral een ondersteunende functie.

Universiteitsbibliotheek Gent Op <http://adore.ugent.be/> kunnen hoge kwaliteit facsimile's van veel handschriften worden gevonden. De zoekfunctie is nogal sober uitgewerkt en biedt weinig mogelijkheden. Beter is het om de catalogus zelf te doorzoeken, die wel degelijk zeer bruikbaar is.⁶ Er zijn op dit moment 28 gedigitaliseerde Middelnederlandse handschriften te vinden, en één verkeerd geclassificeerde negentiende-eeuwse Franse vertaling van een Middelnederlands reisverhaal van Jan van Bergem.⁷

De beschikbare handschriften zijn HS.0029, HS.0388, HS.0529, HS.0663, HS.0697, HS.0896, HS.0941, HS.0942, HS.1017, HS.1080, HS.1273, HS.1305, HS.1360, HS.1374, HS.1588, HS.1590, HS.1591, HS.1617, HS.1619, HS.1636, HS.1638, HS.1644, HS.1764, HS.2210, HS.2394 en HS.2749.

Anet: Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience, Museum Plantin-Moretus en Ruusbroecgenootschap In de Anet-catalogus, die de collecties van meer dan twintig wetenschappelijke bibliotheken in de regio Antwerpen en Limburg combineert, zijn ook hoge kwaliteit facsimile's beschikbaar. De zoekstappen zijn echter iets minder intuïtief dan in de catalogus van de Gentse Universiteitsbibliotheek. Zoek op publicatietype handschrift, taal Nederlands, vink aan: Internet/Intranet en specificeer jaar van uitgave <1500.

Bij de Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience is enkel een exemplaar van Jan van Boendale's *Brabantsche yeesten* digitaal beschikbaar, EHC, B 15828 [C2-517 b]. Bij zowel het Museum Plantin-Moretus als het Ruusbroecgenootschap zijn alle handschriften gedigitaliseerd. Helaas worden dateringen in de catalogus als 13-- niet altijd door het systeem als <1500 begrepen.

Voor alle drie de bibliotheken zijn de digitale facsimile's enkel bedoeld als werkkopie voor persoonlijke studie. Voor verdere verspreiding en commercieel gebruik dient men contact op te nemen met de relevante bibliothecaris.

---

⁵Een ruw kader wordt geschetst op <http://www.den.nl/pagina/345/digitalisering-in-cijfers/>.

⁶Zie bijvoorbeeld <http://lib.ugent.be/nl/catalog/type:manuscript/lang:dum/access:online> (geen permalink).

⁷Zie <http://lib.ugent.be/catalog/rug01:000757738>.

1. Digitale edities

Koninklijke Bibliotheek van België De Koninklijke Bibliotheek van België heeft een negental facsimile's online gezet, maar slechts twee daarvan betreffen Middelnederlandse handschriften. Het betreft de boeken IV en V van Jan van Boendales *Brabantsche Yeesten*, hsn. IV 684 en IV 685.⁸

Universiteitsbibliotheek KU Leuven De Universiteitsbibliotheek van de KU Leuven heeft ook digitale manuscripten beschikbaar gesteld. Alleen door de URL handmatig aan te passen kunnen verschillende zoekbeperkingen worden gecombineerd.⁹ Er zijn acht gedigitaliseerde Nederlandstalige manuscripten aanwezig van voor 1600, namelijk Ms. 1064, Ms. 1259, Ms. 1323, Ms. 1336, Ms. 1466, Ms. 1467 en Ms. 1584.

Universitäts- und Landesbibliothek Münster De Universitäts- und Landesbibliothek Münster heeft via *Digitale Sammlungen*¹⁰ > Benelux een enkel Middelnederlands handschrift: *Die Dycksche Handschrift* (Ms N.R. 381).¹¹ De gebruiker kan een 80 MB PDF-bestand downloaden, of ervoor opteren om de facsimile's online te raadplegen. Beide varianten zijn voorzien van een goede inhoudsopgave. Er is ook een diplomatische transcriptie beschikbaar in een PDF-bestand, met aan de linkerzijde de transcriptie en aan de rechterzijde een weergave van het eigenlijke handschrift.

Universiteitsbibliotheek Utrecht De Universiteitsbibliotheek Utrecht heeft tien van haar in totaal twintig Middelnederlandse handschriften gedigitaliseerd.¹² De handschriften kunnen in de catalogus worden gevonden met geavanceerd zoeken. Taal van publicatie "dum" (kort voor *Dutch, Middle*), vink aan: "digitaal beschikbaar", Materiaal type [sic] Handschriften, Publicatie jaar [sic] 0 tot 1500. Het betreft Hs. 1333, Hs. 1020, Hs. 1037, Hs. 1329, Hs. 1846, Hs. 3 L 6, Hs. 1690, Hs. Hattem C 5, Hs. 1179 en Hs. 1006 (4 E 3).

De reproducties zijn *open access*,¹³ "waarbij wij 'subject to proper attribution of authorship' opvatten als een verzoek om de herkomst van de afbeeldingen, of die nu bv. voor een website zijn of een publicatie, te vermelden, bv. Utrecht, Universiteitsbibliotheek, Hs.... (fol. ...), en ev. de URL van de website. Dit verhoogt tevens de vindbaarheid. Voor papieren publicaties verzoeken wij wel om een scan in hoge resolutie te gebruiken, zodat onze naam niet wordt verbonden aan een afbeelding van inferieure kwaliteit. Zo'n scan kan bij ons worden besteld via library@uu.nl."¹⁴

⁸Raadpleegbaar op http://belgica.kbr.be/nl/coll/ms/ms_nl.html.

⁹Zie <http://iterdigitalicum.bib.kuleuven.be/schatkamer/items/browse?tags=voor+1600,Nederlands>.

¹⁰Raadpleegbaar op <http://sammlungen.ulb.uni-muenster.de/>.

¹¹Zie <http://sammlungen.ulb.uni-muenster.de/urn/urn:nbn:de:hbz:6-85659550940>.

¹²De catalogus van de Universiteitsbibliotheek Utrecht is te raadplegen op <http://aleph.library.uu.nl/>.

¹³*Berlin Declaration on Open Access to Knowledge in the Sciences and Humanities* 2003.

¹⁴Geciteerd uit communicatie via e-mail. Op de website stond dit niet duidelijk aangegeven.

Het museum Catharijneconvent Utrecht Het museum Catharijneconvent Utrecht heeft een drietal gedigitaliseerde Middelnederlandse handschriften. Deskundig zoeken > middelnederlands en handschrift.¹⁵ De catalogus bevat veel relevante literatuurverwijzingen. Om de afbeeldingen in hoge kwaliteit TIFF-bestanden te verkrijgen dient men een e-mail te sturen naar bibliotheek@catharijneconvent.nl. Er wordt niet bij vermeld wat de gebruiksrechten zijn.

De drie handschriften zijn de *Getijden van de smarten van Maria*, Utrecht (?), ca. 1340, BMH Warm h92a12; *Dit is dat leven vander maghet te Schiedam*, 1450 - 1499, BMH Warm h92G5; en *Den Pelgrijm oft pelgrimage vander zielen*, Guillaume de Digulleville, 1463, Museum Catharijneconvent, Utrecht, BMH h93.

Universiteit Leiden Bij de Universiteit Leiden zijn een achttal “hoogtepunten Middelnederlandse literatuur” in digitale facsimilevorm te raadplegen, te weten hs. BPL 1215, hs. LTK 1029, hs. LTK 191, hs. LTK 194, hs. LTK 195, ex. 1497 H 14, hs. LTK 205 en hs. BPL 14 E.¹⁶

Bibliothèques de l'Université de Liège Uit de in totaal 49 gedigitaliseerde manuscripten in vrij goede kwaliteit is een half dozijn Middelnederlands, maar het betreft allemaal getijdenboeken. Er is geen mogelijkheid tot het zoeken naar handschriften in een bepaalde tijd, plaats of taal.¹⁷

Overzichtsites

Er bestaan zowel websites die trachten een soort overzicht te geven van instellingen waar gedigitaliseerd materiaal beschikbaar is, als wel wegpagina's die een overzicht van de beschikbare gedigitaliseerde handschriften proberen te bieden.

Medium Medium is een handmatig gecureerd overzicht van handschriften uit de middeleeuwen en de renaissance zowel binnen als buiten Frankrijk.¹⁸ Recherche avancée de manuscrits > Contenu et datation > néerlandais. Er kan ook specifiek worden gezocht op Lien vers un site externe > fac-similé, maar door een gebrek aan updates zijn er tegenwoordig veel meer handschriften waarvan facsimile's beschikbaar zijn dan men op basis van Medium zou verwachten. De site heeft zelf ook van acht manuscripten digitale afbeeldingen beschikbaar. Lien vers les bases de l'IRHT > BVMM : reproduction intégrale, namelijk van de Staatsbibliothek zu Berlin ms. germ. fol. 0523, 0524, 624, 1253, 1361 en 1571. Daarnaast van de bibliothèque du château de Chantilly ms. 536 en van de bibliothèques de Nantes ms. 133.

¹⁵Raadpleegbaar via <http://adlib.catharijneconvent.nl>.

¹⁶Het overzicht is te vinden op de pagina van de bijzondere collecties op <http://www.bibliotheek.leidenuniv.nl/bijzondere-collecties/handschriftenarchievenbrieven/intro-whs.html>.

¹⁷Te raadplegen op <http://www.libnet.ulg.ac.be/fr/content/du-pep-s-l-ulg-49-manuscrits-medievau-x-et-renais-sants-numerises>.

¹⁸Medium is raadpleegbaar op <http://medium.irht.cnrs.fr>.

1. Digitale edities

Het geheugen van Nederland *Het geheugen van Nederland* is een digitaliseringsprogramma van de KB dat cultureel erfgoed via het internet toegankelijk maakt.¹⁹ Het zoeken op algemene termen als handschrift of manuscript resulteert in vele duizenden resultaten. Dat is niet geheel onverwacht, ware het niet dat veel van de resultaten typoscripten blijken te zijn. De zoekterm <1500 toont slechts 21 objecten, stuk voor stuk schilderijen, maar toch is het een zekerheid dat foto's van het handschrift 10 B 21 van de *Rijmbijbel* van Jacob van Maerlant op de site aanwezig zijn.²⁰ De kwaliteit van de foto's is niet hoogstaand, doch zij volstaat om de tekst te lezen.

Relatief standaard zoekfuncties zijn niet beschikbaar. Het zoeken op manuscript -typoscript, waar het minteken de bedoeling heeft ongewenste resultaten te filteren, heeft juist het gevolg alle resultaten uit te sluiten die niet zowel het woord manuscript als typoscript bevatten. Termen als EN of AND, OF of OR en NIET of NOT hebben evenmin effect, noch is er een handleiding aanwezig. Als er meer op de site te vinden is dan de *Rijmbijbel*, zal het vooralsnog verborgen blijven. Bovendien zijn de rechten zeer beperkt. Er wordt gewaarschuwd dat de rechten op zowel de databank, de metadata als de digitale afbeeldingen in handen zijn van "de Koninklijke Bibliotheek en/of de instellingen die eigenaar of bezitter zijn van het object" dat is gefotografeerd.²¹ Er is geen Creative Commons-licentie aanwezig.

Middeleeuwse Verluchte Handschriften van de KB Voor de volledigheid vermeld ik ook nog even de *Middeleeuwse Verluchte Handschriften van de KB*.²² Het is in de eerste plaats een catalogus, maar van de verluchtingen zelf zijn ook digitale afbeeldingen voorhanden. Als de verluchting tussen de tekst staat, is die ook aanwezig op de foto's.

Flandrica.be *Flandrica.be* is een intussen twee jaar oude website die zich presenteert als een virtuele erfgoedbibliotheek.²³ Het is een samenwerkingsverband tussen zes Vlaamse erfgoedbibliotheeken. De site is niet ontworpen voor tekstonderzoekers, maar richt zich op een breed cultureel geïnteresseerd publiek. De denkbeeldige gebruiker heeft dus geen boodschap aan moeilijk te doorgronden, geavanceerde toepassingen. Daarom zijn er alleen eenvoudige facsimile's te vinden.²⁴

De presentatie van de werken gebeurt vanwege de zes verschillende leveranciers op verschillende wijzen, van PDF-bestanden tot in de browser gepresenteerde JPEG's. Soms betreft het foto's van een (te) lage resolutie, maar gelukkig lijken leesbare foto's de norm te zijn. Er kan op periode en taal worden gefilterd, maar helemaal betrouwbaar is dat niet. Op het moment van schrijven (22

¹⁹Raadpleegbaar op <http://www.geheugenvannederland.nl> (*Het geheugen van Nederland* 2014).

²⁰Raadpleegbaar op <http://www.geheugenvannederland.nl/exposities/rijmbijbel/indexNew.php>.

²¹*Over het Geheugen: Copyright* 2003.

²²Raadpleegbaar op <http://manuscripts.kb.nl>.

²³Raadpleegbaar op, zoals de naam suggereert, <http://www.flandrica.be> (*Flandrica.be* 2014).

²⁴Coppoolse 2011, p. 10.

november 2014) zijn er volgens de catalogus slechts vier Middelnederlandse manuscripten digitaal te raadplegen, maar de combinatie van Nederlands met manuscripten van voor 1500 levert een twintigtal resultaten op. Het betreft enkel handschriften die door de beheerders van de site als buitengewoon worden beschouwd.

Flandrica.be biedt een selectie uit de gedigitaliseerde collecties van een aantal afzonderlijke bibliotheken. De volledige resultaten van digitaliseringsprojecten blijven voorlopig nog verborgen in individuele catalogi.

Best practice omtrent catalogi

Uit dit overzicht van de ontsluiting en toegankelijkheid van gedigitaliseerde collecties via online catalogi komt een duidelijk beeld naar voren. Het is onmiskenbaar gebruiksvriendelijker als de zoekfuncties voor digitale manuscripten volledig geïntegreerd zijn met de normale catalogi. Anders bestaat het gevaar dat alle moeite die hiervoor gedaan wordt geheel over het hoofd wordt gezien. De catalogus van de Universiteitsbibliotheek van Gent biedt in dit opzicht een uitstekend voorbeeld dat zeker navolging verdient.

1.2.5. Digitale tekst

Digitale tekst is een flinke stap voorwaarts ten opzichte van kale facsimile's, maar vanzelfsprekend komt digitale tekst in vele vormen en maten voor. De basaalste vorm van digitale tekst wordt gegenereerd door *optical character recognition* (OCR). Mits gebruik wordt gemaakt van standaardlettertypen levert dat tegenwoordig vaak een verrassend goed resultaat op. In het geval van Middeleeuwse handschriften betekent dit vooralsnog dat er al een transcriptie in een modern lettertype moet bestaan. De meest complete vorm van digitale tekst tracht zoveel mogelijk informatie over de inhoud van het handschrift te encoderen in een formaat als TEI XML.

Cd-rom Middelnederlands

De *Cd-rom Middelnederlands* was bij zijn verschijnen in 1998 een grote stap voorwaarts in de digitale beschikbaarheid van Middelnederlandse teksten. Naast het *Middelnederlandsch Woordenboek* en het *Corpus Gysseling* staan ook bijna 300 van de belangrijkste Middelnederlandse rijm- en prozateksten op het schijfje. Zie voor meer informatie bijvoorbeeld Kuiper (1999) of Kestemont (2012, p. 50). De *Cd-rom Middelnederlands* bevat helaas een aantal vrij algemene OCR-fouten (zoals verwarring tussen de letters e en c) die nog steeds doorwerken in de DBNL, waarin de teksten rechtstreeks zijn overgenomen. Toch biedt de *Cd-rom Middelnederlands* ook nu nog unieke, ongeëvenaarde zoekmogelijkheden.

1. Digitale edities

Bibliotheek van Middelnederlandse Letterkunde

Kuipers *Bibliotheek van Middelnederlandse Letterkunde* bestaat uit diplomatische edities in de vorm van PDF-bestanden.²⁵ Ontevreden met betweterige negentiende-eeuwse tekstbezorgers, wier edities soms veel te wensen over laten, heeft Kuiper besloten zijn eigen diplomatische transcripties te maken, wat over de jaren heen is uitgegroeid tot een flink corpus. Dankzij het internet is hij in staat geweest de resultaten van dit werk zonder noemenswaardige kosten te publiceren.

Middeleeuwse verzamelhandschriften uit de Nederlanden (MVN)

Het MVN-project heeft tot doel diplomatische edities van teksten te bezorgen die voordien niet of niet volledig zijn uitgegeven. Volgens de beschrijving van het project worden nieuwe delen zowel digitaal als gedrukt gepubliceerd.²⁶ Vreemd genoeg wordt nergens duidelijk aangegeven welke handschriften reeds in de reeks verschenen of waar die digitale edities dan te vinden zijn. Natuurlijk is in de catalogus van elke fatsoenlijke bibliotheek eenvoudig terug te vinden dat er tot nog toe dertien delen in de MVN-serie zijn verschenen. Enig zoekwerk leert dat er een overzicht van alle digitale MVN-publicaties te vinden is op *Textualscholarship.nl*.²⁷ Niet alle digitale MVN-edities zijn op dezelfde wijze beschikbaar gemaakt. De digitale heruitgave van *het Geraardsbergse handschrift* uit 2003 is ondertussen alweer meer dan tien jaar oud, maar zij stelt wel de oorspronkelijke TEI XML-bestanden ter beschikking aan bezoekers.²⁸

Voor de nieuwere werken in de reeks zijn de achterliggende TEI XML-bestanden niet openlijk beschikbaar. Deze latere uitgaves zijn beperkt tot verwerkings-onvriendelijke, drukpers-klare PDF-bestanden zonder inhoudsopgave. Het betreft met name *het Comburgse handschrift*,²⁹ *het Hartebok*,³⁰ *het Weense arteshandschrift*,³¹ *het Gaesdonckse-traktatenhandschrift*³² en *het Wiesbadense handschrift*.³³ De recentste werken in de reeks, *het liederenhandschrift Berlijn 190* en *het Gruuthuse-handschrift*, zijn nog niet digitaal beschikbaar.³⁴ Op de DBNL kunnen bovendien nog scans van enkele andere werken binnen de reeks worden gevonden, namelijk *het Geraardsbergse handschrift*,³⁵ *het handschrift-Jan*

²⁵Raadpleegbaar op <http://cf.hum.uva.nl/dsp/scriptamanent/bml/bmlindex.htm> (Kuiper 2008).

²⁶Brinkman 2014.

²⁷Raadpleegbaar op <http://www.textualscholarship.nl/?cat=126&iCat=edi>. Afwezig van die lijst is *Het Geraardsbergse handschrift*, evenwel toch terug te vinden in het volledige overzicht van digitale edities op *Textualscholarship.nl*.

²⁸Raadpleegbaar op <http://geraardsbergen.huygens.knaw.nl/> (Boot en Brinkman 2003). Scans van de papieren druk zijn overigens ook te vinden op de DBNL, zie http://dbnl.org/tekst/_ger001gera02_01/ (Govers, Goris, Heusden, Schippers e.a. 1994).

²⁹Brinkman en Schenkel 1997.

³⁰Langbroek en Roeleveld 2001.

³¹Huizenga 2004.

³²Van den Berg e.a. 2005.

³³Kienhorst en Schepers 2009.

³⁴Thom Mertens, Poel en Goudriaan 2013.

³⁵Govers, Goris, Heusden en Kienhorst 1994.

Phillipsz.,³⁶ het Tübingse handschrift³⁷ en het handschrift-Van Hulthem.³⁸ Het handschrift-Borgloon,³⁹ het Haagse handschrift,⁴⁰ het liederenhandschrift Berlijn 190⁴¹ en het Gruuthuse-handschrift⁴² kunnen dus niet elektronisch worden geraadpleegd.

TextualScholarship.nl

Naast de MVN-edities bevat *TextualScholarship.nl* nog een drietal andere PDF-edities: *De Middelnederlandse Perceval-traditie*,⁴³ *Lanceloet. De Middelnederlandse vertaling van de Lancelot en prose overgeleverd in de Lancelotcompilatie. Pars 1 (vs 1-5530), voorafgegaan door de verzen van het Brusselse fragment*⁴⁴ en een doorverwijzing naar de *Kroniek van Johannes de Beke tot 1430. 2 delen*.⁴⁵

Convent Sermons in the Low Countries

Patricia Stoop biedt op <http://www.conventsermons.org> transcripties aan van de handschriften Brussel, Koninklijke Bibliotheek, 4287 en Brussel, Koninklijke Bibliotheek, 4367-68.

Digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren (DBNL)

De *Digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren* (DBNL) bevat duizenden literaire teksten en ook veel secundaire literatuur.⁴⁶ De DBNL gebruikt intern een afgeleide van het TEI XML-formaat, DBNL-TEI 1. Boeken worden op die manier voorzien van een digitale inhoudsopgave en de initieel met OCR uit de tekst geëxtraheerde tekst wordt van opmaakinformatie voorzien. Toch bieden zowel diplomatische als kritische edities in het DBNL-formaat voorsnog weinig nieuwe mogelijkheden buiten het doorzoeken van de tekst. Gedeeltelijk komt dit door de ontoegankelijkheid van de eigenlijke DBNL-TEI 1 data, maar het betreft in dezen eerst en vooral representaties van reeds bestaande gedrukte boeken. Eventuele nieuwe mogelijkheden hebben daardoor slechts tangentieel betrekking op de originele Middeleeuwse manuscripten. Een overzicht van

---

³⁶Brinkman 1995.

³⁷Sonnemans en Kienhorst 1996.

³⁸Brinkman en Schenkel 1999.

³⁹Biemans e.a. 2000.

⁴⁰Verbij-Schillings 1999.

⁴¹Thom Mertens, Poel, Gerritsen-Geywitz e.a. 2013.

⁴²Brinkman en Loos 1996.

⁴³Oppenhuis de Jong 2003.

⁴⁴Besamusca en Postma 2003.

⁴⁵Bruch 1982.

⁴⁶Raadpleegbaar op <http://dbnl.org> (*Digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren* 2014).

1. Digitale edities

alle Middelnederlandse teksten in de DBNL kan worden verkregen door op de hoofdpagina op Nederlandse literatuur te klikken, vanwaar de Middeleeuwen zich eenvoudig aandienen.⁴⁷

Hoewel de bovenstaande bespreking ietwat negatief uit de hoek lijkt te komen, dient men niet uit het oog te verliezen dat de DBNL een indrukwekkende, verrassend complete hoeveelheid primaire en secundaire literatuur op gebruiksvriendelijke wijze beschikbaar maakt. Het is een ongeëvenaarde bron die veel meerwaarde biedt, zelfs als zij niet revolutionair is.

Delpher

Delpher is een website van de KB die sinds het najaar van 2013 gedigitaliseerde werken voor het grote publiek toegankelijk maakt.⁴⁸ Stilletjes hoopt men dat er meer inspiratie is ontleend aan het Orakel van Delphi dan aan de Amsterdamse uitspraak van het woord *delven*. De zoekfunctie lijkt niet geavanceerd genoeg te zijn om rechtstreeks op edities te zoeken. Raadpleeg eerst de BNTL⁴⁹ om vervolgens op Delpher te kijken of de editie in kwestie toevallig gedigitaliseerd is. Het is wel handig dat *Google Books* niet afzonderlijk geraadpleegd hoeft te worden. De gebruiksvoorwaarden zijn geheel volgens de gewoonlijke voorwaarden van de auteurswet. Enkel boeken die voor omtrent 1872 zijn verschenen mogen onder vermelding van de gegevens van het boek en de bron vrij worden gebruikt.⁵⁰

Historici.nl

Historici.nl is vergelijkbaar met het eerder genoemde *Flandrica.be* (p. 12) in die zin dat de site zelf geen bestanden bevat, maar enkel een soort overkoepelende databank die doorverwijst naar de eigenlijke locaties van het materiaal.⁵¹ Zoals de naam aangeeft is de site voornamelijk gericht op historici. In de praktijk verwijzen bijna alle bronnen naar Huygens ING.

Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde (KANTL)

De Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde (KANTL) stelt via <http://www.digitalebouwstoffen.be> een aantal bronnen beschikbaar. Het Corpus van veertiende-eeuwse niet-literaire Nederlandse teksten (C14NL) en

⁴⁷Zie <http://www.dbnl.org/titels/index.php?c=15&s=c> voor een chronologisch overzicht van alle Middelnederlandse werken in de DBNL. De datering bestaat uit een curieus mengsel tussen de vermoedelijke ontstaansperiodes van de handschriften zelf en het jaar waarin hun edities verschenen zijn.

⁴⁸Raadpleegbaar op <http://www.delpher.nl/> (*Delpher* 2014).

⁴⁹Raadpleegbaar op <http://www.bntl.nl>.

⁵⁰De exacte details van de gebruiksvoorwaarden worden duidelijk — zij het ietwat uitvoerig — uit de doeken gedaan op <http://www.delpher.nl/nl/platform/pages/gebruiksvoorwaarden+boeken>.

⁵¹De selectie aan Middelnederlandse bronnen is te vinden op [http://www.historici.nl/resources?f{\[\]0{\[\]}}=im_field_periode%3A11&f{\[\]1{\[\]}}=im_field_type_bron%3A49&f{\[\]2{\[\]}}=im_field_type_bron%3A55](http://www.historici.nl/resources?f{[]0{[]}}=im_field_periode%3A11&f{[]1{[]}}=im_field_type_bron%3A49&f{[]2{[]}}=im_field_type_bron%3A55).

Project Wulfila zijn hierbij voor dit overzicht van belang. Hoewel het C14NL niet tot dit literair-getinte overzicht behoort, is het noemenswaardig omdat het zeer duidelijk onder een Creative Commons Naamsvermelding-Gelijk delen 3.0 licentie gepubliceerd wordt. Dit betekent dat de gebruiker onbeperkt mag kopiëren en afgeleide werken mag publiceren, mits hij dezelfde licentie gebruikt en de naam van de oorspronkelijke auteur duidelijk vermeld. Ook het door de KANTL op het web gehuisveste Project Wulfila geeft duidelijk de rechten van de gebruiker weer.

Project Wulfila Project Wulfila heeft tot doel Gotische en andere Oudgermaanse teksten in het TEI-formaat aan te bieden.⁵² De enige Middelnederlandse TEI-editie op de site is Christiaan Munters' *Dagboek van Gebeurtenissen*.⁵³ Er wordt op het moment geen XML-bestand van het werk aangeboden. Alles op Project Wulfila is vrij beschikbaar voor academisch en niet-commercieel gebruik.⁵⁴

historischebronnenbrugge.be

Historische Bronnen Brugge bevat een drietal digitaal te raadplegen Middelnederlandse handschriften: OCMW-Archief Brugge, Reg. 1 van 'Stukken met onbekende herkomst', Brugge, Openbare Bibliotheek, ms. 711 en Stadsarchief Brugge, Oud Archief, reeksnr. 390: Drie Santinnen, inv. nr. 1.⁵⁵

Bladerboeken van de KB

De Koninklijke Bibliotheek in Den Haag heeft in haar *Bladerboeken*-collectie een veertiental Middeleeuwse handschriften opgenomen, waarvan er acht in het Middelnederlands geschreven zijn.⁵⁶ Sommige bladerboeken zijn niets meer dan facsimile's, terwijl andere bladerboeken tevens transcripties bevatten. Vreemd genoeg wordt nergens aangegeven wanneer welk werk precies is gepubliceerd of voor het laatst bijgewerkt. Slechts voor de vijf meest recent toegevoegde

⁵²Raadpleegbaar op <http://www.wulfila.be>.

⁵³Zie <http://www.wulfila.be/munters/> voor de editie van Christiaan Munters' *Dagboek van Gebeurtenissen*.

⁵⁴Zie <http://www.wulfila.be/project/copyright/>.

⁵⁵Op de website te vinden op http://www.historischebronnenbrugge.be/index.php?option=com_content&task=view&id=117&Itemid=163, http://www.historischebronnenbrugge.be/index.php?option=com_content&task=view&id=94&Itemid=140 en <http://www.historischebronnenbrugge.be/index.php?option=content&task=view&id=4&Itemid=28>.

⁵⁶Alle *Bladerboeken* van de Koninklijke Bibliotheek kunnen worden geraadpleegd op <https://www.kb.nl/bladerboeken>. De Middelnederlandse bladerboeken zijn de *Beatrijs* <https://www.kb.nl/themas/middeleeuwen/beatrijs>, *Der naturen bloeme* <https://www.kb.nl/themas/middeleeuwen/der-naturen-bloeme-jacob-van-maerlant>, het *Gruuthusehandschrift* <https://www.kb.nl/themas/middeleeuwen/het-gruuthusehandschrift>, het *Haags liederenhandschrift* <https://www.kb.nl/themas/middeleeuwen/haags-liederenhandschrift>, het *Bout Psalter-Getijdenboek* <https://www.kb.nl/themas/middeleeuwen/bout-psalter-getijdenboek>, de *Lancelot* <https://www.kb.nl/themas/middeleeuwen/lancelot-compilatie>, het *Wapenboek Beyerens* <https://www.kb.nl/themas/middeleeuwen/wapenboek-beyerens> en het *Zweder getijdenboek* <https://www.kb.nl/themas/middeleeuwen/zweder-getijdenboek>.

1. Digitale edities

Bladerboeken wordt tijdelijk in een overzicht van nieuwste bladerboeken vermeld wanneer ze precies zijn toegevoegd. Ook over de rechten met betrekking tot teksten en afbeeldingen wordt met geen woord gerept.

Er zijn voor de meeste *Bladerboeken* gemeenschappelijke kenmerken te vinden. Van elk handschrift zijn leesbare foto's voorhanden. Een kleiner aantal komt uitgerust met diplomatische transcripties, waar voor de topstukken de Middelnederlandse teksten ook te beluisteren zijn in woord en indien van toepassing zang. Vermoedelijk is de selectie veeleer om visuele redenen dan literaire of cultuur-historische redenen tot stand gekomen, maar wie nog wat dichter zou willen inzoomen op de rijkelijk versierde kapitalen of op een typografische onduidelijkheid komt desondanks niet aan zijn trekken.

Masterproeven

Er wordt jaarlijks ook een aantal edities door studenten bezorgd in het kader van hun masterproef. Omdat zulke documenten tegenwoordig door de meeste universiteitsbibliotheken via hun online catalogi als PDF-bestand beschikbaar worden gesteld, zijn zulke edities in principe vergelijkbaar met gedigitaliseerde edities op sites als de DBNL. Helaas zijn de meeste masterproeven ondanks hun theoretische digitale beschikbaarheid opgesloten achter slot en grendel. Zonder een gebruikersnaam en wachtwoord van het betreffende instituut blijven ze vooralsnog buiten bereik. De Universiteitsbibliotheek van Gent verdient hier wederom een eervolle vermelding voor het vrij beschikbaar stellen van thesissen via de catalogus.

Sommige studenten stellen digitale edities samen die verder gaan dan de mogelijkheden die worden geboden door tekst op papier. Een voorbeeld is "Een digitale editie van 'De Reis van Sint Brandaan'" van Nina Vanhevel.⁵⁷ Met behulp van een werkbalk kan tussen transcripties en facsimile's van twee verschillende handschriften worden geschakeld en ook een hertaling werd voorzien. Alle teksten werden door Vanhevel overgenomen uit reeds bestaande edities, maar zijn niet van TEI XML-codering voorzien. De facsimile's werden eveneens verkregen vanuit reeds bestaand werk.⁵⁸ Vanhevel gaat niet in op de mogelijke rechtenkwesaties die deze werkwijze met zich meebrengt.

Het Huygens Instituut voor Nederlandse Geschiedenis

Het Huygens Instituut voor Nederlandse Geschiedenis (Huygens ING) heeft een forse maar vrij ondoorzichtige collectie aan digitale teksten in verschillende verschijningsvormen.⁵⁹ Er zijn bijvoorbeeld gedigitaliseerde versies van de

⁵⁷De digitale editie is raadpleegbaar op <http://www.sintbrandaan.ugent.be>. De scriptie zelf kan worden geraadpleegd op <http://lib.ugent.be/catalog/rug01:001786336> (Vanhevel 2011).

⁵⁸Vanhevel 2011, p. 50-52.

⁵⁹De belangrijkste databank gaat door het leven onder de naam *Bronnen, data en tools* en is te vinden op <https://www.huygens.knaw.nl/tools-en-data/>. Een van de databanken zijn de *Resources*, raadpleegbaar op <http://resources.huygens.knaw.nl/>, die vooral voor historici zijn bedoeld. Zie ook <http://www.historici.nl/resources>.

reeds eerder op papier verschenen *Chronographia Johannis de Beke*, de *Croniken der Vrescher Landen mijtten Zoeven Seelanden ende der stadt Groningen*, *Die Chronyk van Hollandt, Zeelandt ende Vriesland*, *Johan Huysen van Kattendijke-kroniek*. *Die historie of die cronicke van Hollant, van Zeelant ende van Vrieslant ende van den Stichte van Utrecht*, de *Kroniek van Peter van Os* en de *Rijmkroniek van Holland (366-1305)*.

Wellicht de meest complete en meest indrukwekkende digitale presentatie wordt gegenereerd door eLaborate van het Huygens Instituut in de vorm van *Walewein ende Keye*⁶⁰ en *Van den proprieteyten der dinghen*.⁶¹ Met een in eerste instantie vrij overweldigende interface heeft de gebruiker veel invloed op de uiteindelijke weergave van de tekst.

1.3. Concluderende opmerkingen

Nu we dit overzicht hebben gehad van het beschikbare digitale materiaal, kunnen een aantal conclusies worden getrokken. Wie zich in eerste instantie richt op de DBNL zal veel moois vinden, maar vooral wat verder gaat dan het paradigma van gedigitaliseerde papieren werken kan op die manier aan de aandacht ontsnappen. Het internet maakt het voor iedere onderzoeker gemakkelijk om zijn of haar transcripties wereldkundig te maken, maar tegelijkertijd is al dat werk lastig vindbaar tenzij men er reeds van afweet. Al kleven er zeker nadelen aan een systeem als UniCat, waar de catalogi van Belgische universitaire bibliotheken en de Koninklijke Bibliotheek van België via een enkele website raadpleegbaar zijn, zouden gedigitaliseerde werken idealiter toch via een dergelijk systeem te vinden moeten zijn.

Het advies met betrekking tot een *best practice* bestaat uit twee aspecten. In eerste instantie kan worden gesteld dat het sterk de voorkeur verdient om gedigitaliseerde werken via de gebruikelijke catalogi aan te bieden, in navolging van de catalogus van de Universiteitsbibliotheek van Gent. Dankzij de uniforme, vanzelfsprekende toegang tot al het daar beschikbare materiaal, van facsimile's tot masterproeven, is het bijna onmogelijk om een beschikbaar document tijdens het zoeken over het hoofd te zien. Op die manier zal de noeste digitaliseringsarbeid van de werknemers ook rechtstreeks nut hebben buiten de preservatie van het materiaal.

Ten tweede is gebleken dat verrassend weinig bronnen duidelijk aangeven welke rechten en plichten de gebruiker heeft. Als de rechten beperkt zijn is dat niet ernstig, want dat is de standaardaanname, maar als de rechten de gebruiker veel vrijheid geven zou dit net als op de websites van KANTL duidelijk moeten worden aangegeven. In principe ligt een open-accesslicentie voor de hand, want het beoogde doel is immers gewoonlijk dat onderzoekers met het materiaal aan de slag gaan. Met dat doel voor ogen is de Creative Commons Naamsvermelding-GelijkDelenlicentie momenteel courant. Indien men voor een dergelijke licentie opteert, zou men, wederom net als bij KANTL, ook de TEI XML beschikbaar moeten stellen. Elk onderdeel van een *digitale documentaire*

---

⁶⁰Hogenbirk 2009.

⁶¹Engelsman 2010.

1. *Digitale edities*

editie heeft voor een andere doelgroep nut. Kort samengevat, het beste praktijkvoorbeeld komt van KANTL, waar alle relevante data worden aangeboden onder duidelijke voorwaarden.

Al zijn centrale catalogi als UniCat nooit helemaal bevredigend, op het moment is er geen centraal overzicht. De splinternieuwe website Nederlab belooft de collecties van meerdere Nederlandse instellingen samen te brengen en doorzoekbaar te maken. Bovenal is er vooralsnog een grote pauciteit aan online beschikbare gedigitaliseerde teksten in een vorm die tot nieuwe toepassingen kan leiden. Dit wordt mede veroorzaakt door het gebrek aan uniformiteit, waardoor men niet weet waar men zulk materiaal kwijt kan.

2. De Vierde Martijn

In dit tweede deel zal ik dieper ingaan op de *Vierde Martijn*, een tekst uit 1299 die slechts in een enkel handschrift is overgeleverd. Hoewel de *Vierde Martijn* niet door Maerlant geschreven is en er verder niets over de auteur bekend is, kan vanuit de tekst zelf toch de hypothese worden opgebouwd dat de auteur aan het hof van de Brabantse hertog Jan I vertoefd moet hebben. Vermoedelijk is hij daarna tijdens het interregnum van Godevaart van Brabant uitgeweken of -gewezen richting Zeeland of Vlaanderen. Er is ook weinig bekend over de scribent die verantwoordelijk was voor het handschrift, de Tweede Partie-kopiist. Deze noodnaam is gebaseerd op zijn bekendste afschrift, de Tweede Partie van de *Spiegel historiael* in de Weense codex. We weten alleen dat hij een behoorlijk productief afschrijver en corrector uit het kartuizerklooster Herne was.

Van de *Vierde Martijn* was tot nog toe geen digitale editie beschikbaar. Om in dit gemis te voorzien is er binnen de context van deze masterproef voor gekozen om een digitale editie in TEI XML te maken. Dit past binnen het kader van een volledige uitgave van de Heber-Serrurecodex, een verzamelhandschrift dat naast de *Vierde Martijn* eveneens de enige vindplaats is van de *Rinclus* en *Der kerken claghe*. Het TEI XML-bestand en de twee meest voor de hand liggende weergaves, namelijk de tekst met afkortingen intact en met afkortingen opgelost, kunnen worden geraadpleegd op <http://frenzie.github.io/vierde-martijn/>.

2.1. De Heber-Serrurecodex

De Heber-Serrurecodex, ook wel het Heber-Serrurehandschrift genoemd, is oorspronkelijk afkomstig uit Herne, maar is aan ons overgeleverd via het Rooklooster. Dat laatste staat bekend vanwege de grootste groep Middelnederlandse codices die binnen één gemeenschap zijn bewaard.¹ De naam van het handschrift is afkomstig van twee voormalige bezitters, de Engelse boekenverzamelaar Richard Heber en de filoloog Constant Serrure. Bij Serrures overlijden in 1878 werd het handschrift aangekocht door de Universiteitsbibliotheek van Gent, waar het zich nog steeds bevindt onder de signatuur hs. Gent, UB, 1374. Het manuscript bevat de enige overgeleverde versies van zowel de *Rinclus*, de *Vierde Martijn*, als Maerlants *Der kerken claghe*. Daarnaast omvat de codex de andere drie *Martijns*, fragmenten uit de *Spiegel historiael*, de *Rose*, het *Boec vander wraken* en de *Rolie vander feesten*.²

---

¹Kwakkel 2002, p. 2.

²Een volledige beschrijving van het handschrift is te vinden in bijlage A (p. 41).

2. De Vierde Martijn

Het verzamelhandschrift kende een onregelmatige genese. Waarschijnlijk begon de codex als een afschrift van de bloemlezing uit Seneca in de *Spiegel historiael* en is dit vervolgens uitgebreid met andere bloemlezingen uit hetzelfde werk. Toen heeft de kopiist zijn opzet vermoedelijk enigszins aangepast en begon met het toevoegen van andere stof, aanvankelijk met een focus op andere tekst die uit Maerlants pen is gevloeid. Naast de drie *Martijns* werd ook de *Vierde Martijn* opgenomen, klaarblijkelijk ook toen al foutief aan Maerlant zelf toegeschreven. Gevolgd door *Der kerken clage* en fragmenten uit *Van der feesten* die op oprechte trouw hameren, blijkt dat het thema nog steeds een verzameling van teksten met morele aansporingen was. Hetzelfde geldt voor de teksten die later zijn ingevoegd, die niet van Maerlants hand zijn. De selectiecriteria voor de teksten in het verzamelhandschrift hebben dus een groei doormaakt met betrekking tot hun auteurschap, maar niet qua onderwerp.³

2.2. Cultuurhistorische achtergrond en inhoud

De *Martijns*, en vooral de *Eerste Martijn*, worden van al Maerlants teksten literair gezien het meest gewaardeerd. Hij stelt zich in dit strofische gedicht individueler en bijtender op dan in zijn meeste andere werken. Een suggestief genaamde Jacob gaat tegenover zijn vriend Martijn tekeer over alle euvels die zich aan de hoven afspelen.⁴ De *Vierde Martijn* kent dezelfde opzet, maar het werk is niet van Maerlants hand.

De *Vierde Martijn* werd in 1299 gedicht door een anonieme Brabander, door Asselbergs (1964, p. 261) gezien als iemand uit de vroegere hofadel van de vorige hertog, Jan I.⁵ Het werk, dat zich als opvolger van de *Martijns* presenteert, is 893 verzen lang, uitgestrekt over 57 strofen van elk negentien verzen met het rijmschema aab/aab/aab/aab/aab/aabb. Hoewel de schrijver in de tekst maatschappelijk gezien als een gedreven conservatief naar voren komt, zijn zulke lange strofen volgens Driel (2011, p. 1) “opmerkelijk en vernieuwend”.⁶ De *Vierde Martijn* werd eerder uitgegeven door Serrure (1861) en Hegman (1958).

Het gedicht bestaat volgens de analyse van Asselbergs (1964) uit drie delen, die zich elk richten op een hoofdthema, voorafgegaan door een proloog en besloten met een epiloog. De opbouw van het dichtwerk doet sterk aan Maerlants *Eerste Martijn* denken, waardoor vroegere onderzoekers het wel aan Maerlant zelf

---

³Biemans 1997, p. 111-116.

⁴Oostrom 2006, p. 521-522.

⁵Asselbergs stelt dat de auteur “wel zeker behoort [heeft] tot de betrouwbaarste hofadel van Jan I” (Asselbergs 1964, p. 261), vermoedelijk is uitgewezen tijdens de tussenregering van Godevaart van Brabant, en “de indruk [wekt], te verblijven in een omgeving van stromend water met veel dijken, plassen en kreken, gelijk men dit aan de oevers van de Demer of de Senne nergens aantreft” (Asselbergs 1964, p. 254). Driel (2011, p. 10-11) plaatst de schrijver vanwege zijn veelvoudige beeldspraak met water- en kustlandschappen daarom als uitgeweken Brabander in de nabijheid van Maerlant, aan de Vlaamse of Zeeuwse kust.

⁶Andere relevante besprekingen van de *Vierde Martijn* zijn te vinden in Oostrom (2013, p. 333-336), Asselbergs (1964) en Hegman (1958, p. 8-39). Meer over de situering van de auteur is te vinden in Hermesdorf (1965). Gijsen (1993) handelt over de komeet die toen in de hele wereld ophef veroorzaakte.

hebben toegeschreven.⁷ De proloog beslaat de eerste twee strofen, gevolgd door het eerste deel in strofe een tot en met vijftien, wat vooral over morele en religieuze vraagstukken handelt. Het tweede deel strekt zich van strofe zestien tot en met dertig en handelt over het actuele politieke klimaat. Het derde, sociaal-ethische deel beslaat strofe 31 tot en met 56.⁸

2.2.1. Het voorwoord

Net zoals Maerlant zich eertijds stoorde aan de door hem gepercipieerde achteruitgang aan het hof, treedt deze anonieme auteur in het voorwoord met grote toorn naar voren over het verval van de riddergeest onder de edelen. Jacobs woorden hebben in hem namelijk een brand ontstoken:

Iacop die van mertene vant
Heeft mi gesent enen brant
Die mi heeft ontsteken

In de tweede strofe geeft de schrijver aan dat hij hoopt “fraye rime” te vinden die “op XIX doen inden”. Dit is niet vreemd als men in het achterhoofd houdt dat deze strofevorm rond 1300 een innovatieve uniciteit was.⁹

2.2.2. Het eerste deel

De tweespraak wordt gepresenteerd in de vorm van vraag en antwoord. Merten wil in navolging van Jacob een hekeldicht schrijven, maar eerst vraagt hij Jacob om hulp:

Helpe iacob geselle mijn
Sal trouwe lange verloren sijn
Ende hoe blijft si dus verloren
Wanen quam ons dit venijn
Het doet orloge in schijn
Dat god wert versworen

In de rest van het eerste deel van de strofische dialoog vraagt Merten sinds wanneer, door wat, en met welke gevolgen trouw en integriteit uit de wereld zijn verdwenen en de morele toestand van de adel zo diep is gezonken. Jacob antwoordt dat dit verschijnsel zich voordoet sinds de adel geld van de dorpers verlangt.

Die menschen doen om cleen geniet
Alsoe iudas dede die gode verriet

Deze geldzucht komt volgens Jacob voort uit de hoogmoed, wat ertoe zal leiden dat de riddertrouw met voeten wordt getreden.

---

⁷Haeringen 1960, p. 39.

⁸Asselbergs 1964, p. 249.

⁹Driel 2011, p. 1.

2. De Vierde Martijn

2.2.3. Het tweede deel

Het tweede deel, over de actuele politieke situatie, zit een stuk lastiger in elkaar. Kort samengevat vraagt Merten of er oorlog zal komen, wat Jacob beaamt: onvermijdelijk. Dit gaat gepaard met een uiteenzetting over Gods redenen voor zulk een zware straf. Dan vraagt Merten of de Brabantse neutraliteit nog te handhaven valt, wat Jacob wederom bevestigt, mits er met afdoende voorzichtigheid wordt gehandeld. Maar Merten is niet tot zulke voorzichtigheid in staat. De enige hoge heer die hij niet verafschuwt blijkt de Brabantse hertog Jan II te zijn. Jacob vraagt dan, in strofe 29, of er verraders zijn, maar Merten ontwijkt het antwoord. Vervolgens vraagt Jacob waarom Merten zo fel tekeer gaat tegenover de heren.¹⁰

Merten, waeromme doedi dat?
Ghi sijt den heren herde gehat
Van haren mesdaden.

Het antwoord luidt dat de gemeente, d.w.z. de burgerij, niet betrouwbaar is en slechts het pad volgt dat door de heren ingezet wordt.

De heren sitten op dat rat,
Die gemeente volcht den pat:
Sietsi die heren baden
Si willen mede waden.

Overigens wordt diezelfde burgerij omwille van haar gebrek aan zelfstandigheid consequent met het laatsdunkende woord *dorpers* getypeerd.

2.2.4. Het derde deel

In het derde deel vraagt Merten hoe de ridderschap begon, waarom er nu een toernooiverbod is, hoe het ridderschap in verval kwam, en of het lot zich nog kan wenden. Jacob geeft een zeer uitgebreid antwoord op drie van deze vier vragen. Op het toernooi kon een man zich bewijzen, voordat hij tot ridder geslagen werd. Maar zonder het toernooi is de edelheid onherroepelijk uit het ridderschap verdwenen. Jacob onthoudt zich evenwel van een eenduidig antwoord op de vraag waarom er nu een toernooiverbod is. Wel krijgt Merten ter afsluiting nog een waarschuwing mee zich niet door de dorpers te laten begoochelen.¹¹

Huedt u ende sijt goedertieren
Dat u die dorpers niet en verscieren
Scuwet alle blame.

---

¹⁰Asselbergs 1964, p. 252.

¹¹Asselbergs 1964, p. 253.

2.2.5. Het nawoord

Met betrekking tot de epiloog valt het volgens Asselbergs “volstrekt [niet] uit te maken, of het slotwoord moet worden opgevat als een laatste waarschuwing van de voorzichtig-vermanende Jacob, dan wel als een laatste zelfreflexie van de hartstochtelijke dichter” die ook in de twee openingsstrofes aan het woord was.¹² Hij treedt niet in detail, maar het is niet moeilijk te zien waarom. Terugdenkend aan de proloog, is die in de eerste persoon geschreven, terwijl de epiloog in de derde persoon over de dichter spreekt:

In diaer ons heren, dats waer,
Een min dan dertienhondert iaer
Wert dese rime vonden
Van enen die wel menegen vaer
Doechde stille ende oppenbaer
Met valschen orconden.

Bovendien richt de spreker zich in de voorlaatste verzen tot Merten, net als Jacob:

Die heren mesdoen, merten, spaer!
En valle niet in haren caer!

De stijl vertoont duidelijk overeenkomsten met de momenten waarop Jacob aan het woord is, maar de inhoud wijst veeleer in de richting van de dichter, waarover zoals gezegd niets bekend is.

2.3. De Tweede Partie-kopiist

De Tweede Partie-kopiist is zo genoemd door Kwakkel (2002, p. 24), omdat zijn grootste en best gekende werk de Tweede Partie van de *Spiegel historiael* betreft. Hij was een zeer productief afschrijver, aan wie maar liefst acht codices kunnen worden toegeschreven. De Tweede Partie-kopiist was waarschijnlijk tussen 1375-1400 in het kartuizerklooster Herne werkzaam als een zeer bedrijvig kopiist en corrector.¹³ In tegenstelling tot de andere kopiisten in Herne gebruikte de Tweede Partie-kopiist een middelmatige textualis. Ook zijn ductus varieert sterk, maar toch is hij een ervaren schrijver. Het werk van de Tweede Partie-kopiist wordt gekenmerkt door het gebruik van uitzonderlijk veel afkortingen.¹⁴ Daarnaast hield de Tweede Partie-kopiist zich veel bezig met het verbeteren van afschriften. Hij leverde zowel voor zijn eigen teksten als voor die van andere Hernse kartuizers deze inspanning. Gewoonlijk gebeurde dit met een *signe de renvoi* dat aangeeft waar er een fout of weglating aanwezig is.¹⁵ In het geval van de Heber-Serrurecodex betreffen de *signes de renvoi* gewoonlijk een kruisje, maar het *signe* kan ook bestaan uit andere symbolen of letters.

¹²Asselbergs 1964, p. 254.

¹³Kwakkel 2002, p. 45-46, 48.

¹⁴Kwakkel 2002, p. 103.

¹⁵Kwakkel 2002, p. 107.

2. De Vierde Martijn

In Herne zijn veel handschriften geheel afgewerkt door één scribe. Zo ook de Tweede Partie-kopiist in zijn naamgevende Tweede Partie van de *Spiegel historiael* in de Weense codex. Alle elf productie-eenheden in de codex werden door hem gekopieerd, gecorrigeerd en gerubriceerd.¹⁶ Er was in Herne zowel perkament van slechte, gemiddelde als goede kwaliteit beschikbaar. Kwakkel vermoedt dat de grote variatie aan perkamentkwaliteit werd veroorzaakt doordat kartuizers hun eigen perkamenten bladen moesten prepareren, zodat het verschil verklaard kan worden vanuit de variatie in de bekwaamheid van individuele kartuizers.¹⁷

2.4. Werkwijze

De initiële transcriptie is door Mike Kestemont verzorgd, op basis van fotografische facsimile's die op de website van de universiteitsbibliotheek van Gent te verkrijgen zijn. Die transcriptie is in combinatie met diezelfde facsimile's gebruikt als basis voor het TEI XML-document. Ter herinnering, XML is reeds toegelicht in 1.2.1 (p. 6), gevolgd door een uitleg over het Text Encoding Initiative in 1.2.2 (p. 7). Nu volgt een verdere uiteenzetting over wat noodzakelijk is om de techniek achter deze digitale editie te begrijpen. Nog even kort samengevat, Extensible Markup Language (XML) is een opmaaktaal. Een opmaaktaal bestaat uit *markup tags*. Die *tags* beschrijven een XML-document. Elke *tag* zegt iets anders over de inhoud. De MVN-richtlijnen borduren op hun beurt voort op TEI XML.

TEI XML biedt de mogelijkheid om informatie over teksten te encoderen. In het geval van deze editie is met name de mogelijkheid om zowel de vers- als regelnummers en oplossingen van afkortingen te encoderen relevant. Aan de hand van zulke informatie kunnen verschillende weergaves worden gegenereerd met XSLT, van een diplomatische tot ook een kritische editie, van Word tot voor een browser bruikbare HTML. Een dergelijk proces ligt aan de basis van alle recente MVN-edities.

Extensible Stylesheet Language Transformations (XSLT) is een gestandaardiseerde taal voor het omzetten van XML-documenten naar een andere formaat of structuur.¹⁸ Het principe kan worden vergeleken met Chomsky's transformationeel-generatieve grammatica. In dit geval wordt het TEI XML-document omgezet naar HyperText Markup Language (HTML), een opmaaktaal die voornamelijk door webbrowsers achter de schermen gebruikt wordt. HTML is in de grond sterk vergelijkbaar met XML, maar de gebruiker heeft niet of nauwelijks de vrijheid om zijn eigen definities toe te voegen.¹⁹

Pierazzo's eerder genoemde definitie van een digitale documentaire editie verwijst dus naar al deze onderdelen: zowel de TEI XML, de XSLT als de HTML vormen samen een digitale documentaire editie. Tot op zekere hoogte kan dit worden verwoord in een culinaire metafoor. De XML-bron is het ingrediënt, de XSLT is het recept, en de HTML is het resulterende gerecht.

---

¹⁶Kwakkel 2002, p. 97.

¹⁷Kwakkel 2002, p. 101.

¹⁸Kay 2007.

¹⁹Hickson e.a. 2014.

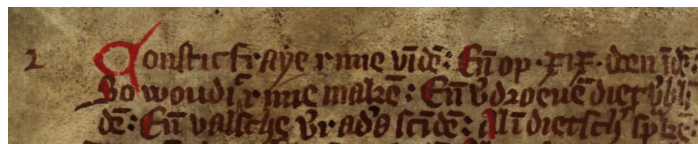

2.4.1. Richtlijnen MVN

Deze editie is gebaseerd op de richtlijnen MVN, die gebruikmaken van de TEI XML-standaard. Het doel is een diplomatische editie aan te bieden, wat een fundament zal bieden voor verder onderzoek. De MVN-reeks is begin jaren 1990 tot stand gekomen om de inhoud van verzamelhandschriften aan onderzoekers ter beschikking te stellen. Met die opzet zijn de opvattingen en methodologiën van de initiatiefnemers toentertijd uiteengezet door T. Mertens (1994). Omdat men deze publicaties ook in digitale vorm beschikbaar wilde hebben, besloot men in 2003 *het Geraardsbergse handschrift* in XML-vorm heruit te geven.

Met het oog op voortgaande toegankelijkheid in de toekomst is toen gekozen voor XML, aansluitend bij de standaard van het Text Encoding Initiative. Het Text Encoding Initiative onderhoudt een standaard voor de representatie van teksten in digitale vorm. Alleen als de TEI-standaard ergens niet in voorziet is gekozen voor andere oplossingen in lijn met de standaard.²⁰

De huidige MVN-richtlijnen bevinden zich in een voortdurende staat van ontwikkeling, voornamelijk onder het initiatief van Peter Boot, maar de fundamentele doelstelling is sinds 1994 niet veranderd. Daarom zijn ook in deze in de grond diplomatische editie van de *Vierde Martijn* de originele spelling en interpunctie gehandhaafd. Alle afkortingen zijn met het <choice>-element opgenomen in zowel afgekorte als opgeloste vorm. Op dezelfde wijze is tot slot ook de aanwezigheid van een aantal evidente fouten in oorspronkelijke en gecorrigeerde vorm gecodeerd.

Figuur 2.1.: De eerste drie regels van fol. 119v°.

2.4.2. TEI XML in de praktijk

Het volgende voorbeeld om de werking van TEI XML te verduidelijken komt rechtstreeks uit het eigenlijke werk, zie figuur 2.1. Het zijn de eerste verzen van de tweede strofe.

```
<lg n="2"><l n="20">
<pb xml:id="HBSRf119v" n="119v"/>
<lb n="1" xml:id="HBSRf119v.1"/>
<note place="margin-left" type="sn">2</note>
<hi rend="capitalsize1">C</hi>onstic fraye rime
<choice><abbr>vi<g ref="#bar"/>de<g ref="#bar"/></abbr>
```

²⁰Boot 2013.

2. De Vierde Martijn

```
<expan>vi<ex>n</ex>de<ex>n</ex></expan></choice> <pc type="verse">:</pc></l>
<l n="21"><choice><abbr><hi rend="rubric">E</hi>n<g ref="#bar"/></abbr>
<expan><hi rend="rubric">E</hi>n<ex>de</ex></expan></choice> op
<num type="roman">XIX</num> doen
<choice><abbr>i<g ref="#bar"/>de<g ref="#bar"/></abbr>
<expan>i<ex>n</ex>de<ex>n</ex></expan></choice> <pc type="verse">:</pc></l>
```

Om te beginnen wordt er aangegeven dat het hier de tweede strofe betreft: <lg>, oftewel *line group*, nummer twee. Meer informatie over een element, zoals hier in `n="2"`, wordt een *attribuut* genoemd. Attributen kunnen allerlei eigenschappen van een element beschrijven.

```
<lg n="2">
```

Vervolgens staat er dat het hier het twintigste vers betreft, *line* nummer twintig.

```
<l n="20">
```

Maar in dit geval kan er nog niet direct worden begonnen aan de tekst van vers twintig. De tweede strofe bevindt zich namelijk op een nieuwe pagina, wat wordt aangegeven met een *page break*.

```
<pb xml:id="HBSRf119v" n="119v"/>
```

In casu wordt aangeduid dat het folio 119v^o van de Heber-Serrurecodex (HBSR) betreft. Het eigenlijke kenmerk is in principe vrij te kiezen. Ook nu kan er nog niet direct met de eigenlijke tekst van de strofe worden begonnen, want elke strofe is in de marge van het handschrift genummerd. Ook dit wordt aangegeven.

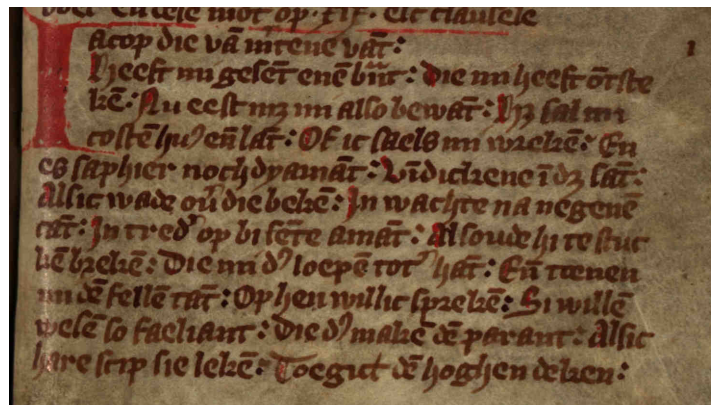
```
<note place="margin-left" type="sn">2</note>
```

Het strofenummer wordt binnen het reeds bestaande TEI XML-systeem van marginale noten opgenomen, met de verdere specificatie dat het een type *strophe-number* (sn) betreft. Die specificering is geen onderdeel van de oorspronkelijke standaard, maar is voor dit handschrift relevant. Nu begint dan eindelijk de tekst van het handschrift.

```
<hi rend="capitalsize1">C</hi>onstic fraye rime
```

Hier wordt aangegeven dat de eerste letter een kapitaal betreft, in dit geval van slechts een regel hoog. Als een kapitaal meer regels in beslag neemt, wordt dat aangegeven met *capitalsize2*, *capitalsize3*, et cetera. Aansluitend komt het paradepaardje van de TEI XML naar voren.

```
<choice><abbr>vi<g ref="#bar"/>de<g ref="#bar"/></abbr>
<expan>vi<ex>n</ex>de<ex>n</ex></expan></choice>
```


Figuur 2.2.: De eerste strofe van de *Vierde Martijn* op fol. 119 r°.

	I acop die vā m'tene vāt :	1
20	H eeft mi geset enē bant : D ie mi heeft orte kē : N u eest m; mi also bewāt : H ; sal mi costē hu ^o eñ lāt : O f ic saels mi wrekē : E n es saphier noch dyamāt : V idickene i d; sāt :	4
	A lsic wade ou' die bekē : J n wachte na negenē cāt : J n tred' op bi sēte amāt : A l soude hi te stuc kē brekē : D ie mi d ^o loepē tot' hāt : E ñ toenen mi dē fellē tāt : O p hen willic sprekē : S i willē wesē so faeliant : D ie d ^o makē dē parant : A lsic hare scip sie lekē : T oegict dē hoghen deken :	8
25		12
		16

Figuur 2.3.: De eerste strofe van de *Vierde Martijn* in HTML-weergave met afkortingen zoals in het handschrift.

	I acop die van mertene vant :	1
20	H eeft mi gesent enen brant : D ie mi heeft ontsteken : N u eest met mi also bewant : H et sal mi costen huus ende lant : O f ic saels mi wreken : E n es saphier noch dyamant : V indickene in dat sant :	4
	A lsic wade ouer die beken : J n wachte na negenen cant : J n trededer op bi sente amant : A l soude hi te stuc ken breken : D ie mi dus loepen toter hant : E nde toenen mi den fellen tant : O p hen willic spreken : S i willen wesen so faeliant : D ie dus maken den parant : A lsic hare scip sie leken : T oegict den hoghen deken :	8
25		12
		16

Figuur 2.4.: De eerste strofe van de *Vierde Martijn* in HTML-weergave met afkortingen opgelost.

2. De Vierde Martijn

Met het `<choice>`-element wordt aangegeven dat er een keuze beschikbaar is. De originele tekst bevat een afkorting, namelijk “vīdē”. Met behulp van het `expansion`-element wordt aangegeven wat de opgeloste vorm is en ook waar die uitbreiding zich precies bevindt, zodat het bijvoorbeeld als “vinden” kan worden weergegeven. Dit wordt direct gevolgd door een punctuatie-element, type vers, waarna dit eerste vers wordt afgesloten met `</1>`.

```
<pc type="verse">:</pc></1>
```

Op die wijze gaat het gestaag voort. De volgende lijn laat alvast zien hoe zulke XML-elementen zich in principe oneindig ver kunnen inbedden.

```
<choice><abbr><hi rend="rubric">E</hi>n<g ref="#bar"/></abbr>  
<expan><hi rend="rubric">E</hi>n<ex>de</ex></expan></choice>
```

Het feit dat vrijwel elke eerste letter van elk vers gerubriceerd is, komt hier terug in zowel de afgekorte als de opgeloste versie van de tekst.

2.5. Weergave

Nu de technische achtergrond is toegelicht, kan worden besproken hoe de onlineweergave eruitziet. Zowel het TEI XML-document als de gegenereerde HTML-weergaves zijn onder een Creative Commons Naamsvermelding-GelijkDelen 4.0 Internationaal-licentie op Github wereldkundig gemaakt.²¹ De HTML-weergaves zijn te raadplegen op <http://frenzie.github.io/vierde-martijn/>. Ter vergelijking is in figuur 2.2 een afbeelding opgenomen van de eerste strofe van de *Vierde Martijn* in het Heber-Serrurehandschrift. In figuur 2.3 is vervolgens te zien hoe de HTML-weergave met afkortingen eruit ziet, terwijl figuur 2.4 een traditionele weergave met de afkortingen opgelost toont. Dezelfde weergaves zijn ook opgenomen in bijlage B (p. 49).

2.6. Moeilijkheden

De tekst wordt gekenmerkt door een uitzonderlijk hoog aantal afkortingen, dus de XML kan zelfs voor een ervaren blik nogal chaotisch overkomen. Men dient zich daarom altijd af te vragen hoeveel informatie in de XML geëncodeerd moet worden voor het beoogde doel. Het gedetailleerd invoeren van alle afkortingen en hun oplossingen is ongetwijfeld een van de meest tijdrovende aspecten van het proces. Toch ben ik van mening dat dit werk zeer de moeite waard is. Bedenk immers dat het nooit tevoren zo eenvoudig is geweest om te achterhalen of er geografische verschillen waren in de wijze waarop werd

²¹Github, te vinden op <https://github.com/>, is een website die veel voor softwareontwikkeling gebruikt wordt. De naam is afgeleid van het versiebeheersysteem Git, dat alle revisies bijhoudt zodat elke wijziging indien gewenst ongedaan kan worden gemaakt.

afgekort. Men kan zich zelfs stilometrisch onderzoek indenken dat op basis van frequenties in afkortingen kopiïsten zou kunnen identificeren. Als voorzichtig voorproefje is op <http://frenzie.github.io/vierde-martijn> ook een automatisch gegenereerde lijst van afkortingen opgenomen.

Een ander aspect van XML dat als problematisch kan worden ervaren, is dat de taal eventuele syntactische fouten op draconische wijze behandelt. Dat wil zeggen dat zelfs het kleinste syntactische foutje, zoals het ontbreken van een aanhalingsteken of een afsluitende *tag*, ervoor zorgt dat een XML-bestand niet meer kan worden geparst. Denk maar eens in hoe desastreus het zou zijn als we geen woord van een tekst meer konden lezen of begrijpen na een dt-foutje! Dit gedrag kan ook een voordeel zijn, want zelfs als alles lijkt te werken zou een eventuele syntactische fout in de toekomst desastreuze gevolgen kunnen hebben. Helaas zijn de foutmeldingen die door XML-bewerkers worden gegeven vaak nogal onduidelijk.

Ondanks die kleine ongemakken, is het aanmaken van een XML-bestand betrekkelijk eenvoudig onder voorbehoud van een afdoende begrip van de syntaxis. De grootste moeilijkheden zitten in het verwerken van de XML wanneer die dan eindelijk gereed is. XML is platte tekst: het kan in principe in elke tekstverwerkingsapplicatie worden geëditeerd, al zou ik Notepad toch niet aanraden. Om het vervolgens om te zetten in een ander formaat als HTML, daarentegen, is een speciaal XML-verwerkingsprogramma vereist. Zulke transformatie-applicaties zijn beschikbaar in veel vormen en maten, maar deze stap van het proces is een stuk minder evident. Op dit terrein is nog veel vooruitgang te boeken. Het doel van een editie in TEI XML is dan ook enerzijds zorg te dragen dat de gegevens *future-proof* zijn en anderzijds om een fundament te bieden voor toekomstige ontwikkelingen.

2.7. Suggesties

In het Heber-Serrurehandschrift worden strofenummers expliciet in de marge geschreven, terwijl strofenummers in TEI XML impliciet in het <lg>-element verwerkt worden. Om de expliciete aanwezigheid van strofenummers in het handschrift aan te geven is gekozen om een extra subtype marginale noot te gebruiken: <note place="margin-right" type="sn">, waar *sn* voor *strophe-number* staat.

Het rechtstreeks opnemen van custodes in de getranscribeerde tekst biedt waarschijnlijk geen meerwaarde, tenzij er een folium ontbreekt. Indien gewenst kan dit altijd worden aangegeven in een voetnoot.

Voor deze XML-editie is gebruik gemaakt van een redelijk klassiek ogende initiële transcriptie, waarin de afkortingen zoals gebruikelijk werden opgelost met cursieve tekst. Het is tegenstrijdig veel eenvoudiger om op die manier te transcriberen, om het vervolgens met een computerscript om te zetten in een initiële TEI XML-versie waarin de afkortingen reeds aanwezig zijn. Natuurlijk is er nog steeds een hoop werk mee gemoeid, maar men dient niet uit het oog te verliezen dat XML in de eerste plaats een taal voor computers is, niet voor mensen. Direct in XML transcriberen is niet aan te raden.

2.8. Conclusie

In deze thesis is om het werk te kaderen eerst een status quaestionis opgesteld. Uit de resultaten van dit werk is een set van *good practices* geformuleerd, zowel met het oog op databanken en catalogi als met betrekking tot digitale edities zelf. De catalogus van de Universiteitsbibliotheek van Gent viel in zeer positieve zin op door de volledige en intuïtieve integratie van zowel digitale facsimile's als masterproeven in het gebruikelijke zoekstelsel, zonder noemenswaardige restricties op te leggen aan de gebruiker.

Ten aanzien van digitale edities werd met name naar een aantal door KANTL gepubliceerde teksten verwezen als zijnde goede praktijkvoorbeelden. Er wordt bij KANTL namelijk niet alleen duidelijk aangegeven onder welke licentie de teksten gepubliceerd worden, maar er is ook zorg voor gedragen dat alle aspecten van een digitale editie beschikbaar zijn. Dit goede voorbeeld werd gevolgd tijdens de verwezenlijking het praktische deel van deze thesis: een digitale editie van de *Vierde Martijn*. Het tweede deel van de thesis stond dan ook geheel in het teken van de *Vierde Martijn*. Een overzicht van alle informatie over het handschrift en de tekst werd gevolgd door een toelichting op de toegepaste techniek, TEI XML.

Hoewel de mogelijkheden van TEI XML sterk tot de verbeelding spreken en de meest creatieve toepassingen ontegenstrijdig nog moeten worden verzonnen, zal het zeker voor minder technisch aangelegde gebruikers nog niet evident zijn om aan een TEI XML-editie te beginnen. Het grootste obstakel wordt gevormd door het gebrek aan institutionele ondersteuning voor dergelijke initiatieven, waardoor het onduidelijk is of en waar men zulk materiaal kwijt kan. Tevens kunnen de richtlijnen zelf hier en daar nog worden aangescherpt, terwijl de gebruiksvriendelijkheid van de technische hulpmiddelen ook nog te wensen overlaat. Toch moet de moeilijkheidsgraad niet worden overschat: met een korte cursus zou eenieder reeds vrij snel aan de slag kunnen, al is het voor een initiële transcriptie niet aan te raden direct in de XML zelf te duiken.

Deze thesis heeft laten zien hoe elke digitale editie in principe zou moeten worden opgebouwd om op de toekomst voorbereid te zijn. De standaarden zullen altijd doorontwikkeld worden om alsnog rekening te houden met voorheen onbelichte aspecten, maar vanuit een algemeen geaccepteerde standaard als TEI XML zal het indien noodzakelijk ook in de toekomst eenvoudig mogelijk zijn om het document naar een eventueel toekomstig bestandsformaat om te zetten. Het grootste gevaar voor het voortbestaan van deze digitale editie van de *Vierde Martijn* ligt derhalve in de toekomstige levensduur van Github, de website waar zij gehuisvest is. De editie zal gelukkig ook altijd raadpleegbaar blijven via de catalogus van de Universiteitsbibliotheek Antwerpen, maar idealiter zal ze natuurlijk zijn opgenomen in een digitale editie van het gehele Heber-Serrurehandschrift.

Bibliografie

- Asselbergs, W.J.M.A. (1964). „Het landschap van de Vierde Martijn”. In: *Verlagen en mededelingen van de Koninklijke Academie voor Nederlandse taal- en letterkunde (nieuwe reeks)* Jaargang 1964, p. 249–277. URL: http://www.dbnl.org/tekst/_ver016196401_01/_ver016196401_01_0012.php (bezoekt op 6 mei 2015).
- Berlin Declaration on Open Access to Knowledge in the Sciences and Humanities* (2003). Max-Planck-Gesellschaft. URL: <http://openaccess.mpg.de/Berlin-Declaration> (bezoekt op 22 dec 2014).
- Besamusca, Bart en Ada Postma, red. (2003). *De Middelnederlandse vertaling van de Lancelot en prose overgeleverd in de Lancelotcompilatie. Pars 1 (vs. 1-5530)*. Middelnederlandse Lancelotromans 4. Hilversum: Uitgeverij Verloren. 449 p. ISBN: 9065500243. URL: <http://www.textualscholarship.nl/?p=7020> (bezoekt op 24 nov 2014).
- Biemans, Jos A.A.M. (1997). *Onsen Speghele ystoriale in Vlaemsche: codicologisch onderzoek naar de overlevering van de "Spiegel historiael" van Jacob van Maerlant, Philip Utenbroeke en Lodewijk van Velthem, met een beschrijving van de handschriften en fragmenten*. Deel 1. Onderzoek. Appendices. Schrift en schriftdragers in de Nederlanden in de middeleeuwen. Leuven: Peeters. ISBN: 90-6831-943-4.
- Biemans, Jos A.A.M., Hans Kienhorst en Willem Kuiper, red. (2000). *Het handschrift-Borgloon: Hs. Amsterdam, Universiteitsbibliotheek (UvA), I A 24 l,m,n*. Middeleeuwse verzamelhandschriften uit de Nederlanden 6. Hilversum: Uitgeverij Verloren. 286 p. ISBN: 90-6550-030-8.
- Boot, Peter (2013). „Richtlijnen voor digitale diplomatische edities in de reeks Middeleeuwse Verzamelhandschriften uit de Nederlanden”. Niet in de huidige vorm gepubliceerd. De richtlijnen zijn in een voortdurende staat van ontwikkeling.
- Boot, Peter en Herman Brinkman, red. (2003). *Het Geraardsbergse handschrift*. Middeleeuwse verzamelhandschriften uit de Nederlanden 1. Constantijn Huygens Instituut voor tekstedities en intellectuele geschiedenis der Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen. URL: <http://geraardsbergen.huygens.knaw.nl/> (bezoekt op 22 nov 2014).
- Extensible Markup Language (XML) 1.1 (Second Edition)* (2006). W3C Recommendation. W3C - World Wide Web Consortium. URL: <http://www.w3.org/TR/2006/REC-xml11-20060816/> (bezoekt op 16 jan 2015).
- Brinkman, Herman, red. (1995). *Het handschrift-Jan Phillipsz.: Hs. Berlijn, Staatsbibliothek Preussischer Kulturbesitz, Germ. Qu. 557*. Middeleeuwse verzamelhandschriften uit de Nederlanden 2. Hilversum: Uitgeverij Verloren. 175 p. ISBN: 90-6550-020-0. URL: http://www.dbnl.org/tekst/_jan008janp02_01/ (bezoekt op 24 nov 2014).

Bibliografie

- Brinkman, Herman (2014). *Middeleeuwse Verzamelhandschriften uit de Nederlanden (MVN)*. URL: <https://www.huygens.knaw.nl/mvn/> (bezocht op 23 nov 2014).
- Brinkman, Herman en Ike de Loos, red. (1996). *Het Gruuthuse-handschrift : Hs. Den Haag, Koninklijke bibliotheek, 79 K 10*. 2 delen. Middeleeuwse verzamelhandschriften uit de Nederlanden 13. Hilversum: Uitgeverij Verloren. ISBN: 978-90-8704-463-3.
- Brinkman, Herman en Janny Schenkel, red. (1997). *Het Comburgse handschrift: Hs. Stuttgart, Württembergische Landesbibliothek, Cod. poet. et phil. 2°22*. 2 delen. Middeleeuwse verzamelhandschriften uit de Nederlanden 4. Hilversum: Uitgeverij Verloren. 1562 p. ISBN: 90-6550-025-1. URL: <http://www.textualscholarship.nl/?p=7009> (bezocht op 24 nov 2014).
- red. (1999). *Het handschrift-Van Hulthem: Hs. Brussel, Koninklijke Bibliotheek van België, 15.589-623*. 2 delen. Middeleeuwse verzamelhandschriften uit de Nederlanden 7. Hilversum: Uitgeverij Verloren. 1294 p. ISBN: 90-6550-060-x. URL: http://www.dbnl.org/tekst/_hul001hult02_01/ (bezocht op 24 nov 2014).
- Bruch, H., red. (1982). *Croniken van den stichte van Utrecht ende van Hollant*. Rijks geschiedkundige publicatiën: grote serie 4. 's-Gravenhage: Nijhoff. 489 p. ISBN: 90-247-9167-7. URL: <http://resources.huygens.knaw.nl/kroniekbeke> (bezocht op 24 nov 2014).
- Coppoolse, David (2011). „Flandrica.be. De virtuele Vlaamse erfgoedbibliotheek [2011-06-15]”. In: *Anet Gebruikersdag*. Vlaamse Erfgoedbibliotheek. Antwerpen: Vlaamse Erfgoedbibliotheek. URL: <http://www.vlaamse-erfgoedbibliotheek.be/en/node/1882> (bezocht op 23 nov 2014).
- Delpher (2014). URL: <http://www.delpher.nl> (bezocht op 21 nov 2014).
- Digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren (2014). URL: <http://dbnl.org> (bezocht op 28 okt 2014).
- Driel, Joost van (2011). „Een streven naar kunst: formele vernieuwingen in de Middelnederlandse literatuur omstreeks 1300”. In: *Spiegel der letteren* 53.1, p. 1–28. DOI: 10.2143/SDL.53.1.2071215.
- Engelsman, Bartholomeus (2010). *Van den proprieteyten der dinghen*. Red. door Noor Versélewel de Witt Hamer. Bezorgd door de Werkgroep Middelnederlandse Artesliteratuur (WEMAL), in samenwerking met het Huygens Instituut KNAW, de Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse Letteren en het Instituut voor Nederlandse Lexicologie. URL: <http://bartholomeusengelsman.huygens.knaw.nl> (bezocht op 22 nov 2014).
- Flandrica.be (2014). URL: <http://www.flandrica.be> (bezocht op 23 nov 2014).
- Franzini, Greta (2014). *A Catalogue of Digital Editions*. URL: <https://sites.google.com/site/digitaleds/home> (bezocht op 28 okt 2014).
- Gijzen, Annelies van (1993). „De 'Vierde Martijn' en de komeet van 1299”. In: *In de zevende hemel; Opstellen voor P.E.L. Verkuyl over literatuur en kosmos*. Red. door H. van Dijk, Maria A. Schenkeveld-van der Dussen en J.M.J. Sicking. Groningen: Passage, p. 68–74.

- Govers, Marie-José, Mariken Goris, Peter van Heusden en Hans Kienhorst, red. (1994). *Het Geraardsbergse handschrift: Hs. Brussel, Koninklijke Bibliotheek Albert I, 837-845*. Middeleeuwse verzamelhandschriften uit de Nederlanden 1. Hilversum: Uitgeverij Verloren. 191 p. ISBN: 90-6550-015-4. URL: http://dbnl.org/tekst/_ger001gera02_01/ (bezocht op 24 nov 2014).
- Govers, Marie-José, Mariken Goris, Peter van Heusden, Anda Schippers e.a., red. (1994). *Het Geraardsbergse handschrift: Hs. Brussel, Koninklijke Bibliotheek Albert I, 837-845*. Middeleeuwse verzamelhandschriften uit de Nederlanden 1. Hilversum: Uitgeverij Verloren. 191 p. ISBN: 90-6550-015-4. URL: http://dbnl.org/tekst/_ger001gera02_01/ (bezocht op 24 nov 2014).
- Haeringen, C.B. van (1960). „Boekbesprekingen”. In: *De Nieuwe Taalgids* 53, p. 39–41. URL: http://dbnl.org/tekst/_taa008196001_01/_taa008196001_01_0012.php (bezocht op 20 jul 2015).
- Hegman, W.E., red. (1958). *Vierde Martijn*. Deel 31. Zwolse drukken en herdrukken voor de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde te Leiden. Zwolle: Tjeenk Willink. 163 p.
- Hermesdorf, B.H.D. (1965). „Bij twee uitleg-kruisen in de Vierde Martijn”. In: *Verlagen en mededelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde*, p. 59–64. URL: http://www.dbnl.org/tekst/_ver016196501_01/_ver016196501_01_0004.php (bezocht op 15 mei 2015).
- Het geheugen van Nederland* (2014). URL: <http://www.geheugenvannederland.nl> (bezocht op 23 nov 2014).
- HTML5: A vocabulary and associated APIs for HTML and XHTML* (2014). W3C Recommendation. W3C. URL: <http://www.w3.org/TR/2014/REC-html5-20141028/> (bezocht op 15 nov 2014).
- Hogenbirk, Marjolein, red. (2009). *Walewein ende Keye. Een dertiende-eeuwse Arturroman overgeleverd in de Lancelotcompilatie*. Eerste editie. Digitale editie, bezorgd door Marjolein Hogenbirk, met medewerking van W.P. Gerritsen. URL: <http://www.waleweinendekeye.huygens.knaw.nl> (bezocht op 28 okt 2014).
- Huizenga, Erwin, red. (2004). *Het Weense arteshandschrift: Hs. Wenen, Österreichische Nationalbibliothek, 2818*. 2 delen. Middeleeuwse verzamelhandschriften uit de Nederlanden 10. Hilversum: Uitgeverij Verloren. 1256 p. ISBN: 90-6550-810-4. URL: <http://www.textualscholarship.nl/?p=7015> (bezocht op 24 nov 2014).
- XSL Transformations (XSLT) Version 2.0* (2007). W3C Recommendation. W3C. URL: <http://www.w3.org/TR/2007/REC-xslt20-20070123/> (bezocht op 15 nov 2014).
- Kestemont, Mike (2012). „What Can Stylometry Learn From Its application to Middle Dutch Literature?” In: *Journal of Dutch Literature* 2, p. 46–65. ISSN: 2211-0879. URL: <http://journalofdutchliterature.org/jdl/vol02/nr02/art03>.
- Kienhorst, Hans en Kees Schepers, red. (2009). *Het Wiesbadense handschrift: Hs. Wiesbaden, Hessisches Hauptstaatsarchiv, 3004 B 10*. Middeleeuwse verzamelhandschriften uit de Nederlanden 11. Hilversum: Uitgeverij Verloren. 698 p. ISBN: 978-90-8704-126-7. URL: http://www.textualscholarship.nl/wp-content/bestanden/2011/06/Het-Wiesbadense-handschrift_LRbinnenwerk.pdf (bezocht op 24 nov 2014).

Bibliografie

- Kuiper, Willem (1999). „Een 'groet scat' in een 'clein vat'". In: *Nieuw Letterkundig Magazijn* 17.1, p. 16–19. URL: http://www.dbnl.org/tekst/_nie012199901_01/_nie012199901_01_0011.php.
- red. (2008). *Bibliotheek van Middelnederlandse Letterkunde*. Nieuwe digitale reeks. Amsterdam: Leerstoelgroep Historische Nederlandse Letterkunde UvA. URL: <http://cf.hum.uva.nl/dsp/scriptamanent/bml/bmlindex.htm> (bezocht op 19 nov 2014).
- Kwakkel, Erik (2002). *Die Dietsche boeke die ons toebehoeren: de kartuizers van Herne en de productie van Middelnederlandse handschriften in de regio Brussel (1350-1400)*. Miscellanea neerlandica 27. Leuven: Peeters. 316 p. ISBN: 90-429-1186-7.
- Langbroek, Erika en Annelies Roeleveld, red. (2001). *Het Hartebok. Hs. Hamburg, Staats- und Universitätsbibliothek, 102c in scrinio*. Middeleeuwse verzamelhandschriften uit de Nederlanden 8. Hilversum: Uitgeverij Verloren. 222 p. ISBN: 90-6550-663-2. URL: http://www.textualscholarship.nl/wp-content/bestanden/2011/06/Het-Hartebok_LRbinnenwerk.pdf (bezocht op 24 nov 2014).
- Lievens, R. (1960). „De dichter Hein van Aken”. In: *Spiegel der Letteren* 4, p. 57–74.
- Mertens, T. (1994). *Richtlijnen voor de uitgave van Middeleeuwse Verzamelhandschriften uit de Nederlanden*. Verloren. 23 p. ISBN: 9789065502636.
- Mertens, Thom, red. (1978). *Den anderen Merten: synoptische archiefeditie van Jacob van Maerlant's tweede Martijn*. Nijmegen: Alfa. 174 p.
- Mertens, Thom, Dieuwke E. van der Poel, Gisela Gerritsen-Geywitz e.a., red. (2013). *Het liederenhandschrift Berlijn 190 : Hs. Staatsbibliothek zu Berlin, Preussischer Kulturbesitz germ. oct. 190*. Middeleeuwse verzamelhandschriften uit de Nederlanden 12. Hilversum: Uitgeverij Verloren. 725 p. ISBN: 978-90-8704-387-2.
- Mertens, Thom, Dieuwke E. van der Poel en Koen Goudriaan, red. (2013). *Het liederenhandschrift Berlijn 190: Hs. Staatsbibliothek zu Berlin – Preussischer Kulturbesitz germ. oct. 190*. Middeleeuwse verzamelhandschriften uit de Nederlanden 12. Hilversum: Uitgeverij Verloren. 725 p. ISBN: 9789087043872.
- Oostrom, Frits van (2006). *Stemmen op schrift: geschiedenis van de Nederlandse literatuur, begin tot 1300*. Amsterdam: Bert Bakker. 640 p. ISBN: 90-351-2944-X.
- (2013). *Wereld in woorden: geschiedenis van de Nederlandse literatuur, 1300-1400*. Amsterdam: Bert Bakker. 651 p. ISBN: 978-90-351-3939-8.
- Oppenhuis de Jong, Soetje Ida, red. (2003). *De Middelnederlandse Perceval-traditie. Middelnederlandse Lancelotromans 9*. Hilversum: Uitgeverij Verloren. 568 p. ISBN: 9789065507532. URL: <http://www.textualscholarship.nl/?p=7024> (bezocht op 24 nov 2014).
- Over het Geheugen: Copyright* (2003). URL: http://www.geheugenvannederland.nl/?/nl/paginas/over_het_geheugen/copyright (bezocht op 23 nov 2014).
- Pierazzo, Elena (2011). „A Rationale of Digital Documentary Editions”. en. In: *Literary and Linguistic Computing* 26.4, p. 463–477. ISSN: 0268-1145, 1477-4615. DOI: 10.1093/llc/fqr033. URL: <http://llc.oxfordjournals.org/content/26/4/463> (bezocht op 26 nov 2014).

- Reynaert, Joris (1996). *Catalogus van de Middelnederlandse handschriften in de Bibliotheek van de Universiteit te Gent. Deel 2-1. De handschriften verworven na 1852 (deel 1)*. Werken uitgegeven door de faculteit van de letteren en wijsbegeerte 182. Universiteit Gent. URL: http://lib.ugent.be/fulltxt/RUG01/000/389/784/BIB-ELS-012330-02_2010_0001_AC.pdf (bezocht op 2 mei 2015).
- Sahle, Patrick (2014). *Scholarly Digital Editions. An annotated List, compiled by Patrick Sahle*. URL: <http://www.digitale-edition.de/vlet-about.html> (bezocht op 7 nov 2014).
- „Het vierde boek van den Wapene-Martijn, door Hein van Aken” (1861). In: *Vaderlandsch museum voor Nederduitsche letterkunde, oudheid en geschiedenis*. Red. door C.P. Serrure. Deel 4. Gent: H. Hoste, p. 55–90. URL: http://dbnl.org/tekst/_vad004vade04_01/_vad004vade04_01_0008.php (bezocht op 14 nov 2014).
- Sonnemans, Gerard en Hans Kienhorst, red. (1996). *Het Geraardsbergse handschrift: Hs. Brussel, Koninklijke Bibliotheek Albert I, 837-845. Middeleeuwse verzamelhandschriften uit de Nederlanden 3*. Hilversum: Uitgeverij Verloren. 148 p. ISBN: 90-6550-021-9. URL: http://dbnl.org/tekst/_tub001tubi02_01/ (bezocht op 24 nov 2014).
- Van den Berg, Marinus K.A., Amand Berteloot en Thom Mertens, red. (2005). *Het Gaesdonckse-traktatenhandschrift: Olim hs. Gaesdonck, Collegium Augustinianum, ms. 16. Middeleeuwse verzamelhandschriften uit de Nederlanden 9*. Hilversum: Uitgeverij Verloren. 373 p. ISBN: 90-6550-787-6. URL: http://www.textualscholarship.nl/wp-content/bestanden/2011/06/Het-Gaesdonckse-traktatenhandschrift_LRbinnenwerk.pdf.
- Vanhevel, Nina (2011). „Een digitale editie van De Reis van Sint Brandaan als concrete toepassing van de nieuwe filologie”. Masterscriptie. Universiteit Gent. URL: <http://lib.ugent.be/catalog/rug01:001786336> (bezocht op 25 nov 2014).
- Verbij-Schillings, Jeanne, red. (1999). *Het Haagse handschrift van heraut Beyeren: Hs. Den Haag, Koninklijke Bibliotheek, 131 G 37. Middeleeuwse verzamelhandschriften uit de Nederlanden 6*. Hilversum: Uitgeverij Verloren. 273 p. ISBN: 90-6550-034-0.

Bijlagen

A. Beschrijving van het handschrift

Het Heber-Serrurehandschrift is samengesteld uit vijf productie-eenheden, waarvan de vormelijke eigenschappen nagenoeg gelijk zijn. De bladspiegel is identiek, maar het aantal regels kan fluctueren. Alle productie-eenheden zijn afgeschreven door de Tweede-Partie-kopiist en het is aannemelijk dat het tijdens de productie al de bedoeling was om de vijf eenheden in een codex samen te binden.¹

Bewaarplaats en signatuur: Gent, Universiteitbibliotheek, hs. 1374. In de literatuur wordt dit handschrift vaak de “Heber-Serrurecodex” of het “Heber-Serrurehandschrift” genoemd.

Samenstelling:² Perkament, 137 bldn, ca. 153 X 106 mm, einde 14de eeuw (V-5) ([2+]³) + (V-2) (11) + 2 V (31) + IV (39) + (IV+2) (49) + (III+5) (60) + (III+4) (70) + (III+2) (78) + IV (86) + V (96) + (II+1) (101) + (IV+4) (112bis) + (IV+2) (122) + 2 III (134)

Signaturen en custoden:⁴ Geen signaturen. Custoden vaak op het einde van katernen, met name op f. 11v°, 21v°, 31v°, 39v°, 49v°, 70v°, 86v°, 96v°, 112bisv°, 122v°. De custoden zijn soms met rood opgehoogd.

Nummering:⁵ Moderne potloodfoliëring in arabische cijfers in de rechterbovenhoek van elke rectozijde, 0 - 134. Het blad na f. 112 werd 112bis genummerd, waarna de telling weer doortelt 113 enz. De resten van de beschreven, grotendeels uitgescheurde bladen tussen f. 6 en 7 zijn 6a en 6b genummerd. Op f. 133r° staat het nummer .Cxxix. in bruinzwarte inkt, misschien een rest van een oude foliëring.

Van de afschrijver is er nog een nummering van de boeken van de *Martijns*, i - iiij, op f. 102r° - 128r°, rechts in de bovenmarge van elke rectozijde, en, te beginnen op f. 102v° tot 131v°¹² — dus tot en met *Der Kerken Claghe* — is elke strofe genummerd in arabische cijfers (op f. 102v° - 103r° in de linkermarge van

¹Kwakkel 2002, p. 242-245.

²Overgenomen uit Reynaert (1996, p. 311-312).

³[Noot Reynaert] De samenstelling van het eerste katern is zeer onregelmatig en, vanwege het hechte bindwerk, moeilijk te ontleden. Ik sluit mij hier aan bij wat Th. MERTENS opgeeft in *Den anderen merten. Synoptische archiefeditie van Jacob van Maerlant's tweede Martijn*, Nijmegen, 1978, p. 37, waar overigens verwezen wordt naar het getekend overzicht van de opbouw in katernen dat bij de restauratie in 1968 in de Bibliotheek werd gemaakt en dat in het 'dossier-hs. 1374' in de handschriftenafdeling bewaard wordt. Aan fol. 1 gaan twee (schut)bladen vooraf, waarvan het eerste niet gefolieerd is, het tweede het folionummer 0 draagt.

⁴Overgenomen uit Thom Mertens (1978, p. 37).

⁵Overgenomen uit Thom Mertens (1978, p. 37-38).

A. Beschrijving van het handschrift

elke bladzijde, op en vanaf 103v^o steeds in de buitenmarge van elke bladzijde). Deze strofenummering begint bij elk nieuw boek van de *Martijns* en bij *Der Kerken Claghe* weer opnieuw met 1.

Afschrijving en liniëring:⁶ Onregelmatige sporen van afschrijving en liniëring met loodstift. De verzen zijn geschreven in één kolom van ca. 115 X 80 mm ; meestal 27 r. Duidelijke strofescheiding door rode lombarden van 1 r. hoog, verscheiding door dubbele (zelden enkele) punt én doordat doorgaans de eerste letter van het volgende vers gerubriceerd is. Prikken voor de liniëring in de buitenmarges op veel plaatsen bewaard.

Schrift:⁷ Eén hand, eveneens corrector en rubricator. Vrij slordige geserreerde littera textualis. Dezelfde hand komt voor in acht andere codices.

Bijzondere kenmerken: de woordscheiding en -aaneenschrijving is vaak onduidelijk; gecompliceerde *a*, alleen ronde *d*, *f* en midden-*s* op schrijflijn, tamelijk eenvoudige *g*, *ij* en *y*, soms ook , beide vormen van de *r*; samenvoegingen: *da* (zelden), *de*, *doe*, *doo* (113v12), *oe*, *oo* (komt zelden voor, is doorgaans als *oe* gespeld), *pp* en *tt*. De inkt is opvallend bruinkleurig, tegen het zwarte aan waar hij dik is aangezet.

Rubricering:⁸ Rode lombarden van soms 2 of 3 regels, maar doorgaans 1 regel hoog, onderstrepingen, en titels; hier en daar in de buitenmarges zwarte paragraaftekens, rood aangestreept. Talrijke correcties en aanvullingen in de marges. Soms staan er representanten voor de lombarden, naar het schijnt alleen op plaatsen waar een zorgvuldig lezende rubricator niet zeker is van de in te vullen letter (b.v. in de *Tweede Martijn*, strofe 10). De representanten van de titel staan gewoonlijk in de ondermarge; soms zijn zij geheel of gedeeltelijk in één haal met rood opgehoogd of onderlijnd met rode inkt; evenzo de custoden. Letters en paragraaftekens met rood opgehoogd. Op f. 80v^o - 81r^o geen rubriek, terwijl er wel ruimte voor lombarden is opengelaten en er soms representanten in margine staan. F. 131v13 ("Dits vter rolien vander feesten genomen") tot f. 133r6 (= einde tekst van dit hs.) geen rubriek; hier lombarden (2rr. hoog) in inkt van de afschrijver.

Verluchting: Geen.

Band:⁹ Band gerestaureerd in 1968: kalfslederen band op houten borden, met op voor- en achterplat een raam in dubbele fileet (ca. 144 X 93 mm), waarbinnen een kleinere rechthoek in enkele fileet (ca. 120 X 68 mm) met ruitenveld in de binnenruimte. Vijf ribben op de rug. In het onderste vakje een klein groenlederen strookje opgekleefd met in goudstempeling: *HS. 1374*. Vooraan twee perkamenten schutbladen, waarvan het eerste, afkomstig uit een afgedankt handschrift met Latijnse tekst, oorspronkelijk dienst deed als dekblad. Achteraan één schutblad, oorspronkelijk dekblad: op de rectozijde een notariële tekst in het Frans (13de eeuw), gedeeltelijk weggeveegd en overschreven met Middelnederlandse tekst (15de eeuw), waarvan echter het grootste deel is weggesneden, op de versozijde een Latijnse tekst (15de eeuw?).

⁶Naar Thom Mertens (1978, p. 38) en Biemans (1997, p. 312).

⁷Naar Thom Mertens (1978, p. 38) en Biemans (1997, p. 312).

⁸Naar Thom Mertens (1978, p. 40) en Biemans (1997, p. 312).

⁹Overgenomen uit Reynaert (1996, p. 312-313).

Onregelmatigheden:¹⁰ na fol. 6 werden de twee ten dele in de lengte uitgescheurde bladen genummerd 6a en 6b; op fol. 112 volgt 112bis, 113 enz. Fol. 133r^o draagt, eveneens in de rechterbovenhoek, het Romeins cijfer .Cxxix., vermoedelijk een oorspronkelijke foliëring. Uit het feit dat de custode op fol. 96v^o (zie ook A.1, p. 43) nergens op aansluit kan besloten worden dat er hoogst waarschijnlijk een of meer bladen weg zijn. **Gebruikssporen:**¹¹ op fol. 133v^o: “Cat. Serrure II, nr. 2563. Acquis 2.700 fr”.

Datering en herkomst: De herkomst van het handschrift is door Kwakkel (2002) in het kartuizerklooster Herne gesitueerd. De afschrijver is aan het eind van de veertiende eeuw werkzaam geweest.

Geschiedenis: Tot zijn opheffing in 1784 was deze codex in het bezit van het Rookklooster. In 1825 werd het handschrift te Antwerpen verworven door Sir Richard Heber (1773-1833) uit de bibliotheek van de abdij te Tongerlo of uit de bibliotheek van het Museum der Bollandisten. Misschien nog voor Hebers overlijden kwam het handschrift in het bezit van Prof. Dr C.P. Serrure (1805-1872), die het waarschijnlijk al eerder meermaals in bruikleen had gehad. Na Serrures dood verwierf de Universiteitsbibliotheek te Gent het handschrift in 1873 voor 2.700 BF. In 1968 werd het handschrift gerestaureerd en van een nieuwe band voorzien door de restauratieafdeling van de bibliotheek.

Relevante beschrijvingen: Thom Mertens (1978, p. 37-43); Reynaert (1996, p. 311-319); Biemans (1997, p. 110-116, 449-450); Kwakkel (2002, p. 242-245)

A.1. Inhoud¹²

- fol. 1r^o : Dit sijn dier liede woerde van gallen [*Spiegel historiael*, 1ste Partie, VI, 7]
 Inc. Die gode die eweleke leuen: Ende hare giften bi redenen geuen: Als si ane liede willen wreken : Hare mesdoen ende hare mespreken : So geuen si hen een geval : Ende hare gevoech te male al ...
 Expl. Men vint van hen menegen groet : Die hen seluen eer slaen te doot : Dan si wiselike in der hoede : Ghedoegeden lange armoede :
- fol. 1v^o-3v^o : In dierste partie van den spiegele hystoriale In tseste boec Tullius cyceroens prouerbien [*Spiegel historiael*, 1ste Partie, VI, 8-10]
 Inc. VAn gerechtecheiden es bekent : Dat dat es fundament : Dat men niemen onrecht ne doet : Ende men si der gemeinten goet : ...
 Expl. Hier dunct mi best af gebroken : Van des wijs mans tullius sproken : Nu eest tijt dat wi keren : Tote des vroeds senecaes leeren : / / Seneca. Plus possunt pauca precepta sapientie si illa in prumptu et in usu tibi sint : Quam si multa didiceris si illa non habeas ad manus
- fol. 4r^o-37r^o : In dierste partie van den spiegele hystoriale In dachtenste boec .xxxij.ste capittel Van seneca den wisen [*Spiegel historiael*, 1ste Partie, VIII, 32-75]

¹⁰Naar Thom Mertens (1978, p. 41) Reynaert (1996, p. 312).

¹¹Naar Thom Mertens (1978, p. 41) Reynaert (1996, p. 312).

¹²Overgenomen uit Reynaert (1996, p. 313-319)

A. Beschrijving van het handschrift

- Inc. Seneca als wijt horen. Was wt spaengen geboren. Van cordes vter goeder poert. Te roeme quam hi om dat hi gehoert. Gherne was van allen wisen ...
- Expl. Die dese twee trect te hem waert. Sonder hoegen clercgien art. Mach hi wel ter wijsheit comen. Diene bringt te langer vromen
- fol. 37r°-38v° : *Persius prouerbien* [*Spiegel historiael*, 1ste Partie, VIII, 76]
- Inc. Seneca endt hier ter stede. Sine woerde ende sine sproken mede. So datmen wel mach verstaen. Dat hi met wijsheiden was bevaen ...
- Expl. Hi leuet harde salechlike. Getroesti dorpere troest maecti rike. Al mindert dijn coren in den tas. Dijn ander coren leit in tgras.
- fol. 38v°-39v° : *Juvenaels prouerbien* [*Spiegel historiael*, 1ste Partie, VIII, 77]
- Inc. Percius endt hier sine tale / Hoert hier voert van iuuenale. Ru ghehaert ouer die lede. Toecht moet van groter wreethede ...
- Expl. die wille van voert te winnene meer. Ghelt doet wachten nauwen keer. Hier endt nu altemale. Die prouerbien van iuuenale
- fol. 39v°-40r° : *Stacius prouerbien* [*Spiegel historiael*, 1ste Partie, VIII, 78]
- Inc. In desen seluen tiden mede : Was te rome in die stede / Een portere als wijt horen : Ute gallea geboren ...
- Expl. Hets catiuecheide groet. Vrese anevaen sonder noet : Hier endden stacius bloemekine : Ende nemmeer van den boeken sine
- fol. 40r°-42r° : *Dander partie van den spiegele hystoriael. in dierste boec. lxxxvij. Marchus fabius quintilliaens bloemen* [*Spiegel historiael*, 2de Partie, I, 87]
- Inc. Nu vanc van enen man tverstaen : Marchus fabius quintilliaen : Dese .ij. namen was een man : Die de keiser galba die tyran : Vte spanien brachte te rome ...
- Expl. Vor iemene te sprekene iet : Dienmen mach geloeuen niet : hier late wi die tale staen : Van marchus fabius quintilliaen.
- fol. 42r°-46v° : *In de derde partie van den spiegele hystoriale In dierste boec tseuendertechste capittel Van iheronimus bloemen* [*Spiegel historiael*, 3de Partie, I, 37-43]
- Inc. Niet en es salegher dan kersten diet : Want hen god hemelrike behiet : Niet en es salegher sonder sage : Dan leuen seker alle dage ...
- Expl. Dien te na gaet mine sprake : Biddie te beteme sine sake : Hier endden jheronimus woert : Nu hort van anderen bloemen voert
- fol. 46v°-47r° : *In dander boec vander derder partien. In den spiegel hystoriael / Claudiaens bloemen* [*Spiegel historiael*, 3de Partie, II, 15]
- Inc. IN des selues theodosius tiden: Daer [ic ([^Reynaertnoot960])] die woert liet voren liden: Wart temaus in iherusalem : Een kint geboren men sach an hem : ...
- Expl. Dichtere ende scriuere mede: Die beste die was in enege stede: Hoe hi an den keiser es coemen : Latic staen ende ga ten bloemen
- fol. 47r°-48v° : *In terde boec van der seluer partien / Ambrosius bloemen* [*Spiegel historiael*, 3de Partie, III, 15-16]
- Inc. Nv selen wi ambrosius bloemen : Selke nuttelike hier noemen : Die mildelike deilt in sijn leuen : Die gracie die hem es gegeuen : Den anderen diere hebben noet : Hen comter af wasdoem groet ...

- Expl. Onder der riker liede wesen : De arme hebben voordeel van desen
: Hier late wi sente ambrosius woert : Ende gaen bloemen soeken
voert.
- fol. 48v°-49v° : Dit steet in den vijfsten boec vander derder partien van den
spiegele hystoriael / prospers bloemen [*Spiegel historiael*, 3de Partie, V, 47]
Inc. Prosperes doet ons bekinnen : / / Wi selen die liede also minnen :
Dat wi niet en selen laten : Wi en selen hare messtaen haten ...
Expl. Den kelnere binnen diep : Alst ouer toter vonden liep : Datter na
volgt laten wi liden : Ende willen ten anderen bloemen tiden
- fol. 49v°-50v° : In de selue partie In tselue boec / *Fulgentius bloemen* [*Spiegel
historiael*, 3de Partie, V, 55]
Inc. IN skeisers zen ons tiden was: Fulgentius die vele las : Ende maecte
mede vele vertoene : Louelijc van goeden doene ...
Expl. Menech ander heilech man : Dies ic gescriuen niet en can : Waren
in dien seluen tiden : Maer wi moeten ouerliden : Elre daer ander
bloemen staen: Die willen wi u seggen saen
- fol. 50v°-51v° : In dachtende boec van dier seluer partien Sente ysidorus bloe-
men [*Spiegel historiael*, 3de Partie, VIII, 9]
Inc. Nv leggen wi van den keyseren neder : Ende keren ten pausen weder
: Doe de paeus deusdedit was doot : Doe wart paeus een here groet
...
Expl. So hoger staet so swaerre val : Want men emmer dalen sal : Hier
laten wi ysydorus woert : Ende keren weder ten bloemen voert :
- fol. 51v°-53r° : Hier keric weder in den sesten boec van der seluer partien. van
boecius bloemen. / / *boecius bloemen* [*Spiegel historiael*, 3de Partie, VI, 11-12]
Inc. Te dien tiden so was symachus : Ende die reine patricius : Een wijs
man die enen boec maecte : Daer hi der wijsheit in genaecte ...
Expl. Nam hi hem in dinde sijn leuen : Als ment besceeden sal hier naer
: Ende dit was in ons heren iaer : .xxi. ende hondert weruen viue :
Dat hine dede van den liue.
- fol. 53r°-57r° : In den vierden boec. vander vierder partien in den spiegele
hystoriael *Meester huges doot ende ander dinc* [*Spiegel historiael*, 4de Partie, IV,
?]
Inc. IN diaer doemen screef gereede .m. c. ende .xl. mede : Soe starf huge
van parijs : Te sente victors die harde wijs : Was ende van groter
conste godweet ...
Expl. Dies heuet mijn here nv al vergeten : Rine can niewer af vermeten :
Dan van hogen sticken god weet : Die hem wilen waren ongereet :
- fol. 57r°-60r° *Van meester rijkarde van sente victors* [*Spiegel historiael*, 4de Partie,
IV, ?]
Inc. Ouer suete auonture : Hoe menegen sidi worden suere : Lettel goet
van dijnre salecheit : Es in mijn herte nv bereit ...
Expl. Want dies niet en conde verstaen : Mochter lichte onbate aue ontfaen
: Daer latic van rikarde die bloemen : Ende ie salse v voert van sente
bernarde noemen :

A. Beschrijving van het handschrift

- fol. 61r^o-78v^o : Inden vijfsten boec vander vierder partien van den spiegele hystoriale Sente bernaerd / *Hier begennen sente bernards bloemen van goeden leuene* [*Spiegel historiael*, 4de Partie, V, ?]
Inc. BEsich wi hebben al gelaten : Ende sijn di gevolget in caritaten : Want die werelt es ouerlidende : Ende al dat es ouertidende ...
Expl. Wie dat woert heeft in den mont : Ende niet in therte te geerre stont : Hi es ydel ende roekeloes : Ende diet in therte heuet altoes : Ende niet in den mont godweet [...]
- fol. 79r^o-96v^o : [Gielis van Molhem en Hendrik, *Rinclus*]
Inc. Deus edel god vanden paradyse : Gheeft gracie van molhem gielise : Dat hi wten walsche vertiere : In dietsche woerde die staen in prise ...
Expl. Si trect met haren telken kere : Sonden ende quaetheiden meerre : Die gerne v doget maken cleene : Si cnaecht u tfleesch af toten beene : Aise si es daer hort wat ic meene ⁽¹³⁾
- fol. 97r^o-97v^o : Dit es wanen dat de heren sijn comen Ende es vter rosen genomen [Uit Hein van Aken (?), *Die Rose*]
Inc. Armoede heeft ghierecheiden bracht : Die in de werelt heeft groete macht : Want gierecheide heeft gedaen : Dicke menegen man verslaen ...
Expl. Daer af princen ende coninge : Ierstwerf quamen ende lantsheren : Die nu hare aerme vole ontderen :
- fol. 97v^o-99r^o : Noch een redene sal hier na comen : Die vten leeken spiegel es genomen : [Jan van Boendale (?), *Vander wraken*]
Inc. Hier begent die ander boec : Hoe god sinen swaren vloec : Op die kerstene senden sal : Ende om der menschen sonden al ...
Expl. Sal hen god doen na dit leuen : Ende hen alsele ordeel geuen : Also hi selue doet gewach : Wies mont niet liegen en mach:
- fol. 99v^o-101v^o : blank (fol. 100v^o en 101r^o afgeschreven en gelinieerd)
- fol. 102r^o : [Slot van de tekst fol. 61r^o-78v^o : *Sente bernards bloemen* : *Spiegel historiael*, 4de Partie, V, ?]
Hi es houerdech ofte wreet : Met desen benic ten endde ⁽¹⁴⁾ comen : Beide van dichte ende van bloemen : Die sente bernaert in sijn leuen : Van cleervaus heeft wt gegeven:
- fol. 102r^o-111r^o : Dit es dierste boec vanden wapen merten [Jacob van Maerlant, *Eerste Marlijn*]
Inc. Wapen merten hoe saelt gaen : Sal dese werelt lange staen : In dus crancken loue : Soe sal mijn vrouwe ver eere saen : ...
Expl. Van hare comt ons dbehout : In hare benie tindenne bout : Onse dyaloge : In vrage nemmeer no en toge :
- fol. 111r^o-113v^o : Hier es dierste boec vte dat heeft .LXXi. clauselen. ende elc clausele heeft .xij. verse : Ende hier volgt dander boec ende heeft in .XXvi. clauselen ende elc clausele oec .Xij. verse [Jacob van Maerlant, *Tweede Marlijn*]

¹³[Noot Reynaert] Onderaan de bladzijde, als reclame: "Ende als en dar".

¹⁴[Noot Reyneart] Of: *ende*; de tweede *d* hoe dan ook onduidelijk.

- Inc. Slaepstu mertijn slaep dijn sin : Sprec heefstu geen spreken in : Du duncs mi verdoren : Dune achts anders meer no min : Dan weelde ende gewin ...
- Expl. Nu moete ons god brengen daer : Daer minne niet en endt hare iaer : Ende ten lesten stonden : Vrien met sinen wonden : Amen
- fol. 113v°-119r° Hier es dander boec vte. die .xxvj. clauselen in heeft. Ende hier volgt de derde boec [Jacob van Maerlant, *Derde Martijn of Van der Drievoudechede*]
- Inc. IC mane manne metten wiuen : Die dit gedichte lesen ende scriuen : Op den hoechsten ban : Dat sijt laten reene bliuen : ...
- Expl. Die de doot wrac van abelle : Moet ons bringen ter hoegher celle : Dats in abrahams scoet : Na dese corte doot. Amen
- fol. 119r°-128r° : Hier es de derde boec vte Die .XXXIX. clauselen in heeft ende elc clausele .Xij. verse Ende hier volcht de vierde boec ende dese indt op .XiX. elc clausele [Hein van Aken (?) [sic] ⁽¹⁵⁾, *Vierde martijn*]
- Inc. Iacop die van mertene vant : Heeft mi gesent enen brant : Die mi heeft ontsteken : Nu eest met mi also bewant ...
- Expl. Ende die valsche wonden : Die heren mesdoen merten spaer : En valle niet in haren caer : Latet den genen gronden. Die de dinc gemonden : Nota: – Hier es tfierde mertens boec vte. dat in heeft .Xlvij. clauselen ende elke van .XiX. versen
- fol. 129r°-131v° : Dit dichte oec iacob van marlant [Jacob van Maerlant, *Der kerken claghe*]
- Inc. In dit gedichte settic voren : Wie dat doget heeft vercoren : Van hem en comt negeene blame : Al eest dat hem de quade storen ...
- Expl. Die ons troeste in dit ellinde : Dor sijn heilege wonden viue : Soe dat de heilege kerke in eeren bliue. Amen
- fol. 131v°-132r° : Dits vter rolrien van der feesten genomen [*Van der feesten een proper dinc*, v. 169-212]
- Inc. Lieue her cleric hoe mach dat sijn : Dat de minnaren so sere dagen : Ouer de minne die es so fijn Ic wane sise niet en connen dragen ...
- Expl. Si die minne souden beiagen : Ende hoe sise vort souden antieren : Ende vroedelike in therte dragen :
- fol. 132r°-133r° : Dit sijn .iiij. dinge die de minne werct oec in die rolie [*Van der feesten een proper dinc*, v. 561-648]
- Inc. Noch sijn vrouwe .iiij. ander dinge : Die de minne te werkene pliet : In alle minneren sonderlinghe : Die si doegen doet verdriet ...
- Expl. Onversadelike es die minne : Altoes in den vierden graet : Want al heeft si alsoe ict kinne : Hare begherte si es onuersaedt

¹⁵Lievens (1960) heeft reeds aangetoond dat deze hypothese onhoudbaar is. Een overzicht van de vroegere bewijsvoering ten faveure van identificatie met Hein van Aken is te vinden in Hegman (1958, p. 20-26).

B. Gegeneerde weergave van de *Vierde Martijn*

Vierde Martijn

[119r]

iii | iiiii

Eñ hier volcht de vierde
boec eñ dese indt op ·XIX· elc clausele

	I	acop die vā m'tene vāt :	1
20	I	Heeft mi gesēt enē bant : Die mi heeft otste kē : Nu eest m ₃ mi also bewāt : H ₃ sal mi costē hu ⁹ eñ lāt : Of ic saels mi wreke : En es saphier noch dyamāt : Vidickene ī d ₃ sāt :	4
		Alsic wade ou' die bekē : Jn wachte na negenē cāt : Jn tred' op bi sēte amāt : Al soude hi te stuc kē brekē : Die mi d ⁹ loepē tot' hāt : Eñ toenen mi dē fellē tāt : Op hen willic sprekē : Si willē wesē so faeliant : Die d ⁹ makē dē parant : Alsic hare scip sie lekē : Toegict dē hoghen deken :	8
25			12
			16

[119v]

		Constic fraye rime vīdē : Eñ op ·XIX· doen īdē :	20	2
		So woudic rime makē : Eñ v'droeuē diet v'blī dē : Eñ valsche v'rad's scīdē : Al ī dietsch' spakē :	24	
5		Die os die w'elt sere bīdē : Al m ₃ haren val schē sindē : Eñ die doecht doē lakē : Woude ons god also bewīdē : D ₃ si hen seluē wed' kīdē : Die ī de archt wakē : So woudics mi od'windē	28	
		Eñ hen hoge mere sindē : Die edelheidē sma kē : Mi deert d ₃ si te houē spīdē : Die touwe noyt ē mīdē : Jn wils u nt messakē : Dit doet mi dicke wakē :	32	
10			36	

[119r]

iii | iii

Ende hier volcht de vierde
boec ende dese indt op ·XIX· elc clausele

	I	acop die <i>van mertene vant</i> :	1
20		Heeft mi gesent enen <i>brant</i> : Die mi heeft <i>ontste-</i> ken : Nu eest <i>met</i> mi also bewant : Het sal mi	4
		costen huus ende lant : Of ic saels mi wreken : En	
		es saphier noch dyamant : Vindickene <i>in dat sant</i> :	8
		Alsic wade ouer die beken : Jn wachte na negenen	
25		cant : Jn treder op bi sente amant : Al soude hi te stuc-	12
		ken breken : Die mi <i>dus</i> loepen toter hant : Ende toenen	
		mi den fellen tant : Op hen willic spreken : Si willen	
		wesen so faeliant : Die <i>dus</i> maken den parant : Alsic	16
		hare scip sie leken : Toegict den hoghen deken :	

[119v]

		Constic fraye rime vinden : Ende op ·XIX· doen inden :	20	2
		So woudic rime maken : Ende verdroeuen diet verblin-		
		den : Ende valsche verraders scinden : Al in dietscher spraken :	24	
5		Die <i>ons</i> die werelt sere binden : Al <i>met</i> haren val-		
		schen sinden : Ende die doecht doen laken : Woude ons	28	
		god also bewinden : Dat si hen seluen weder kinden : Die		
		<i>in de archet</i> waken : So woudics mi onderwinden .	32	
		Ende hen hoge mere sinden : Die edelheiden sma-		
		ken : Mi deert <i>dat</i> si te houe spinden : Die trouwe		
10		noyt en minden : Jn wils u <i>niet</i> messaken : Dit doet	36	
		mi dicke waken :		

Helpe iacob geselle mijn : 3
Sal touwe lāge v'lorē sīj : **Eñ** hoe blijft si d' v' 40
 lorē : **W**anē qam ōs dit venij : **H**₃ do₃ orloge
 ī schij : **D**₃ god w't v'sworē : **J**acop toech de cōs 44
 15 te dij : **P**roef da' na nt ē v'dwij : **D**ij h'te ī enegen
 toren : **H**₃ dinct selc d' h'en wij : **O**p die seine eñ 48
 op dē rij : **D**ie iudas was geborē : **E**delre h'en
 herte pij : **N**a die doecht eñ die gerij : **D**u words 52
 da' toe v'corē : **D**its oppēba' bl[ic]kēde fij : **S**pac ia
 20 cob lieue m'tij : **D**u vages mi te vorē . : **J**c segt
 di wildijt horē : 56

Doe die h'en ierst ōtfigen . 4
Des dors scat eñ ōme gīgē : **M**₃ harē val
 schē rade : **Eñ** na doecht niet ē woudē ringē : 60
 Daer si nv sere aue wrīgē : **D**oe vielē wi ī
 25 die scade : **H**i es meest' diese nv sal dwīgē : 64
Die ōs die valsche marē bingē : **G**₃ ra₃ cōt
 ōs te spade : **J**c sie nv te houē singē : **T**e samē
 reiē eñ sprīgē : **D**ie goede eñ die quade : **N**v 68

[120r]

iiii

wille hen god de w'elt ingē : **H**ine cā lāger nt ge
 hīgē : **H**are boese dade : **W**erde god la₃ ōs ver 72
 dingē : **O**nse mesda₃ eñ crīgē : **V**ā desē loesen
 sade : **D**aer af cōt ongenade : 76

Iacob vriēt 5
 5 nv segt mi dā : **E**nē ōnedelē raetsmā : **H**oe sa
 lic diē gelouē : **N**a d₃ ic mi bevoedē cā : **S**o leg₃ 80
 vele v'lies da'an : **S**inē h'e als te bouē : **M** wie
 hi es of wiene wan : **D**ie iegē darcht maect
 gespan : **M**₃ hē soudemē houē : **M** da' tfenij vte 84
 10 ran : **D**ie edelht bachte ī dē ban : **D**ie moetē sīj v'
 scouē : **V**'huedt u h'en ī desē dan : **H**eetti hein- 88
 rec ochte ian : **S**cuwet valsche gelouē : **H**i
 dede also een loes tyran : **D**ie ōs dit valsche 92
 webbe span : **D**a' touwe mede es te clouē : **Eñ**
 15 edelht mo₃ douē :

	Helpe iacob geselle mijn :	3
	Sal trouwe lange verloren sijn : Ende hoe blijft si dus ver-	40
	loren : Wanen quam ons dit venijn : Het doet orloge	
	in schijn : Dat god wert versworen : Jacop toech de cons-	44
15	te dijn : Proef daer na niet en verdwijn : Dijn herte in enegen	
	toren : Het drinct selc der heren wijn : Op die seine ende	48
	op den rijen : Die iudas was geboren : Edelre heren	
	herte pijn : Na die doecht ende die gerijn : Du words	52
	daer toe vercoren : Dits oppenbaer bl[ic]kende fijn : Sprac ia-	
20	cob lieue mertijn : Du vrages mi te voren .: Jc segt	56
	di wildijt horen :	
	Doe die heren ierst ontfingen .	4
	Des dorpers scat ende omme gingen : Met haren val-	
	schen rade : Ende na doecht niet en wouden ringen :	60
	Daer si nv sere aue wringen : Doe vielen wi in	
25	die scade : Hi es meester diese nv sal dwingen :	64
	Die ons die valsche maren bringen : Goet raet comt	
	ons te spade : Jc sie nv te houe singen : Te samen	
	reien ende springen : Die goede ende die quade : Nv	68
[120r]		
	iii	
	wille hen god de werelt ingen : Hine can langer niet ge-	
	hingen : Hare boese dade : Werde god laet ons ver-	72
	dingen : Onse mesdaet ende cringen : Van desen loesen	
	sade : Daer af comt ongenade :	76
	Iacob vrient	5
5	nv segt mi dan : Enen onnedelen raetsman : Hoe sa-	
	lic dien geloeuen : Na dat ic mi bevroeden can : So leget	80
	vele verlies daeran : Sinen here als te bouen : Maer wie	
	hi es of wiene wan : Die iegen darcheit maect	
	gespan : Met hem soudemen houen : Maer daer tfenijn vte	84
10	ran : Die edelheit brachte in den ban : Die moeten sijn ver-	
	scouen : Verhuedt u heren in desen dan : Heetti hein-	88
	rec ochte ian : Scuwet valsche gelouen : Hi	
	dede also een loes tyran : Die ons dit valsche	92
	webbe span : Daer trouwe mede es te clouen : Ende	
15	edelheit moet douen :	

	Iacob mē siet nv ī dlant :	96	6
	Dat edelht ga; ī hāt : Eñ touwe es al v'lorē : Da'		
	mē wilē touwe vāt : Daer eest nv also bewāt :	100	
	Mē wilt da' niemē horē : Hine bingē gelt of		
20	goedē pant : Dan so es hi auenant : Siere stuc		
	kē als tevorē : D ⁹ es edelht ī bāt : Mē vītse	104	
	ī wat' noch op sāt : Sine hebbē touwe v'sworē :		
	God die vāt d' edelht cant : Blussche ōs desē	108	
	leedē bant : Ochte hi sal ōs v'smorē : Nu helpe		
	werde heylāt : Huedt ōs vore sduuels tant :	112	
25	Eñ helpt ōs h'e vercorē : Ghi wordt ō ons		
	geborē :		
	God die alle dīc vorsiet : En sal		7
	u ōtfermē nt : Deser w'elt u'w'rē : Eest d;	116	
	darcht vorw't tiet : Eñ touwe vord' acht' vliet :		
[120v]			
	Voude sal ōs merren : Die mēschē doē ō cleen geni; :	120	
	Also iudas dede die gode v'riet : Dies moechdi		
	u wel errē : D ⁹ mo; ī dē hēschē vliet : Ghe	124	
	mēlec al d; boese diet : Daer die duuele		
5	b'rē : O w'de god ōtferme v iet : D; dese iām'		
	d ⁹ gesciet : Twi mogedi ōs d ⁹ v'rē : Als ye-	128	
	mē na die doget spiet : Comē also gers eñ		
	griet : Die duuele m; harē gh'rē : Die ōs	132	
	m; sōdē t'rē :		
	Mertē es een iōc of out :		8
10	God geeft hē tweer wege gewout : D; seit		
	ōs die scefture : Doedi wel god es u hout :	136	
	Doedi qaet u ē helpt geen gout : Ghine mo; ī		
	sduuels scuere : Welda; loēt god menechfout :	140	
	Doedi qua; ghi hebt hebt die scout : Dits een se-		
15	k' cuere : Hi ē es so edel noch so stout : Noch		
	so vome noch so bout : Hine wacht deser auō	144	
	tuere : Ald ⁹ sīj wi ī een hout : Jn een ned' dō		
	k' wout : Ond' felle gebuere : M'tē scemelht	148	
	behout : Eñ v'diene d; hoge sout : Te scouwe		
20	ne gods figuere : Eewelec sond' suere : Mer	152	
	tē ons seggē coronikē :		

	Iacob men siet nv in dlant :	96	6
	Dat edelheit gaet in hant : Ende trouwe es al verloren : Daer men wilen trouwe vant : Daer eest nv also bewant :	100	
20	Men wilt daer niemen horen : Hine bringe gelt of goeden pant : Dan so es hi auenant : Siere stucken als tevoren : Dus es edelheit in bant : Men vintse in water noch op sant : Sine hebben trouwe versworen :	104	
	God die vant der edelheit cant : Blussche ons desen leeden brant : Ochte hi sal ons versmoren : Nu helpe werde heylant : Huedt ons vore sduuels tant :	108	
25	Ende helpt ons here vercoren : Ghi wordt om ons geboren :	112	
	God die alle dinc vorsiet : En sal u ontfermen niet : Deser werelt uerwerren : Eest dat darcheit vorwert tiet : Ende trouwe vorder achter vliet :	116	7
[120v]	Vroude sal ons merren : Die menschen doen om cleen geniet : Also iudas dede die gode verriet : Dies moechdi u wel erren : Dus moet in den helschen vliet : Ghe-meenlec al dat boese diet : Daer die duuele berren : O werde god ontferme v iet : Dat dese iammer dus gesciet : Twi mogedi ons dus verren : Als yemen na die doget spiet : Comen also gers ende griet : Die duuele met haren gherren : Die ons met sonden terren :	120	
5		124	
		128	
		132	
10	Merten es een ionc of out : God geeft hem tweer wege gewout : Dat seit ons die screfture : Doedi wel god es u hout : Doedi quaet u en helpt geen gout : Ghine moet in sduuels scuere : Weldaet loent god menechfout : Doedi quaet ghi hebt hebt die scout : Dits een seker cuere : Hi en es so edel noch so stout : Noch so vrome noch so bout : Hine wacht deser auontuere : Aldus sijn wi in een hout : Jn een neder donker wout : Onder felle gebuere : Merten scemelheit behout : Ende verdiene dat hoge sout : Te scouwe ne gods figuere : Eewelec sonder suere : Merten ons seggen coroniken :	136	8
15		140	
		144	
20		148	
		152	

	Als gode nt ē willē wi	9
	kē : Die erdsche ceatren : So do; hi sine abolge	
	strikē : Beide tē armē eñ tē rikē : Dit valt	156
25	noch tselk' vrē : Wilē dede hi dit wel blikē : Hen	
	ē halp gescut sw't no pikē : Grachte noch ho	160
	ge muerē : Als hen god wilde beswikē : Wordē	
	si wel sciere te likē : Dit gaf hi hen t' cuerē : Hen	164
	ē halp dāmē no dikē : Noch geen ou'moedech pi	
	kē	
[121r]		
	iiii	
	God deedt al v'vuerē : Onse wesē mach wel diē ge	
	likē : D; wi ōs leuē d' beslikē : Jc vruchte god sal	168
	puerē : Die w'elt tōsē suerē :	
	Iacob vriēt ghi	10
	seg't wa' : Os seit die sceftre cla' : Hoe god ī hemel	172
5	rike : Sij abolge ke'de opēba' : Op luciferre die	
	al daer : Woude wesē sij gelike : Eñ d' ingele me	176
	nech paer : Die ou'mo; tockē naer : D; rout hen	
	ewelike : Dies wp hise ī dē euschē va' : Jn der	180
	leid' pinē swa' : Binē d' hellē dike : Ou'mo; was	
10	ī hen ca' : God ē liet van hen da' bouē nt een ha' :	184
	Hine warpse ī dē slike : Riese dōme h'te spaer :	
	Ou'mo; es gode ōma' : Helpt god d; ic di wike :	188
	So d; mij welda; blike :	
	Ald' maecte ou'mo; :	11
	Dē quadē alre ierstē wo; : Also wijt vīdē bescre	192
15	uē : Diēne āterē sij ōvoet : Hen naket die hel	
	sche stoet : Da' rouwe ī es becleuē : Wāt hi me-	196
	negē pine do; : Die sine w'pt hi ōd' vo; : Hine	
	can nt ād's geuē : Die hē dienē geeft hi spoet :	200
	Te comene ī die helsche glo; : Da' si altoes ī sne-	
20	uē : Scemelht gi sijt go; : Die u dienē hebbē dē	
	hoed : Jn deewelike leuen : Helpt god dor u heile-	204
	ge blo; : Huedt ōs vore sduuels boed : D; wi	
	w'dē v'heuē : Da' dīgele selē beuē :	208

	Als gode <i>niet en willen</i> wi	9
	ken : D ie erdsche <i>creatures</i> : S o doet hi sine abolge	
	striken : B eide <i>ten armen ende ten riken</i> : D it valt	156
25	noch <i>tselker vren</i> : W ilen dede hi dit wel bliken : H en	
	<i>en help gescut swert no piken</i> : G rachte noch ho-	160
	ge <i>mueren</i> : A ls hen god wilde <i>beswiken</i> : W orden	
	<i>si wel sciere te liken</i> : D it gaf hi hen <i>ter cueren</i> : H en	164
	<i>en help dammen no diken</i> : N och geen <i>ouermoedech pri-</i>	
	<i>ken</i> :	
[121r]		
	iiii	
	God deedt al <i>vervueren</i> : O nse <i>wesen mach wel dien ge-</i>	
	<i>liken</i> : D at wi <i>ons leuen dus besliken</i> : J c vruchte god sal	168
	<i>pueren</i> : D ie <i>werelt tonsen sueren</i> :	
	I acob vrient ghi	10
	segd waer : O ns seit die <i>screfture claer</i> : H oe god <i>in hemel</i>	172
5	<i>rike</i> : S ijn abolge <i>keerde openbaer</i> : O p <i>luciferre die</i>	
	<i>al daer</i> : W oude <i>wesen sijn gelike</i> : E nde <i>der ingele me-</i>	176
	<i>nech paer</i> : D ie <i>ouermoet trocken naer</i> : D at <i>rout hen</i>	
	<i>ewelike</i> : D ies <i>warp hise in den euschen vaer</i> : J n der	180
	<i>leider pinen swaer</i> : B innen <i>der hellen dike</i> : O uermoet was	
10	<i>in hen caer</i> : G od <i>en liet van hen daer bouen niet een haer</i> :	184
	H ine <i>warpse in den slike</i> : R iese <i>domme herte spaer</i> :	
	O uermoet es gode <i>onmaer</i> : H elpt god <i>dat ic di wike</i> :	188
	S o <i>dat mijn weldaet blike</i> :	
	A ldus maecte <i>ouermoet</i> :	11
	D en <i>quaden alre iersten woet</i> : A lso <i>wijt vinden bescre-</i>	192
15	<i>uen</i> : D ienne <i>anteren sijn onvroet</i> : H en <i>naket die hel-</i>	
	<i>sche stoet</i> : D aer <i>rouwe in es becleuen</i> : W ant hi <i>me-</i>	196
	<i>negen pine doet</i> : D ie <i>sine werpt hi onder voet</i> : H ine	
	<i>can niet anders geuen</i> : D ie <i>hem dienen geeft hi spoet</i> :	200
	T e <i>comene in die helsche gloet</i> : D aer <i>si altoes in sne-</i>	
20	<i>uen</i> : S cemelheit <i>gi sijt goet</i> : D ie <i>u dienen hebben den</i>	204
	<i>hoed</i> : J n <i>deewelike leuen</i> : H elpt god <i>dor u heile-</i>	
	<i>ge bloet</i> : H uedt <i>ons vore sduuels broed</i> : D at <i>wi</i>	
	<i>werden verheuen</i> : D aer <i>dingele selen beuen</i> :	208

	O maria	12
	weerde maget : Vol gen eñ òv'saget : Ghena	
25	de d' ceatren : Da' u sone òme w't geiaget : Eñ gebō	212
	dē eñ gelaget : Jn ere bitt'e vrē : Hort vouwe wat	
	mē u saget : Ghenadecht es ī u bedaget : Sonder	216
	enech muerē : Dit wetti wel ògevaget : D ₃ gi	
[121v]		
	des sōd's soene daget : Hoe mochte wi els gedu	220
	rē : Vouwe wie d ₃ u gewaget : Sine sonden	
	eñ claget : Da'af moettine puerē : Nu es	224
	die w'elt sere geplaget : Mettē sōdē eñ v'tra	
5	get : Helpt vouwe dinē gebuerē : Jn deusche	
	rike cuerē :	228
	Berecht mi lieue iacop : Sō	13
	d' enegē loesē scop : Dies ic di sal vagē : Twi	
	sij die h'en also een dop : Wādelba' eñ ī walop :	232
	Wiē magic dit clagē : Si makē scoene harē	
10	top : Eñ si sij ydel als een rop : Wiē mach dit	236
	behagē : Si dagē wel ī harē crop : Tfenijn	
	me're dan ·i· cnop : Dit ē sij geen sagē : Dies	240
	moetē si ī thelsche slop : Jn d' leed' duuele stop :	
	D ₃ sal hen wee bedagen : Wi sij gevallē helpt	
15	ōs op : God die dē weerdē iob : Ganset vā sinē	244
	plagē : Sone mach ōs niemē iagē :	
	Mertē	14
	vriēt hets al v'lorē : Ridd'scap heeft hē v'swo-	248
	rē : Eñ v'loechēt sij touwe : Dies niemen en	
	plach te voren : Noch salmēt vele swa're ho	
20	ren : Dies daecht mīj herte rouwe : Jn kīnē	252
	nt so wel geborē : Hīne la ₃ dē dorper gaē tsi'e	
	orē : Mi es leet d ₃ ict aenscouwe : Die doecht	256
	houwet dors m ₃ sporē : Eñ heeft de vlocht	
	v'corē : Mē maect op hare die mouwe :	
25	Waerht sayt nv hare corē : Da' wt wast wel	260
	menech dorē : D ₃ es ōs te nouwe : Weerde	
	god dit moeti scorē : Jc vrochte die domp sal	
	ōs v'smorē : Helpt marie vouwe : Jn desē nede	264
	rē houwe :	

	O maria	12
25	weerde maget : V ol <i>gratien ende onversaget</i> : G hena- de der <i>creatures</i> : D aer u sone <i>omme wert geiaget</i> : E nde gebon- 212 den ende <i>gelaget</i> : J n ere <i>bittere vren</i> : H ort <i>vrouwe wat</i> men u <i>saget</i> : G henadecheit es <i>in u bedaget</i> : S onder 216 enech <i>mueren</i> : D it <i>wetti wel ongevraget</i> : D at gi	
[121v]		
	des <i>sonders soene draget</i> : H oe <i>mochte wi els gedu-</i> 220 <i>ren</i> : V rouwe <i>wie dat u gewaget</i> : S ine <i>sonden</i> <i>ende claget</i> : D aer af <i>moettine pueren</i> : N u es 224 die <i>werelt sere geplaget</i> : M etten <i>sonden ende vertra-</i> get : H elpt <i>vrouwe dinen gebueren</i> : J n <i>deusche</i> 5 <i>rike cueren</i> : 228	
	Berecht mi lieue iacop : Son- 13 <i>der enegen loesen scop</i> : D ies ic di sal <i>vragen</i> : T wi sijn die <i>heren also een dop</i> : W andelbaer <i>ende in walop</i> : 232 W ien <i>magic dit clagen</i> : S i <i>maken scoene haren</i> 10 <i>top</i> : E nde si <i>sijn ydel als een rop</i> : W ien <i>mach dit</i> 236 <i>behagen</i> : S i <i>dragen wel in haren crop</i> : T fenijn <i>meerre dan .i. cnop</i> : D it <i>en sijn geen sagen</i> : D ies 240 <i>moeten si in thelsche slop</i> : J n <i>der leeder duuele strop</i> : D at sal hen <i>wee bedagen</i> : W i <i>sijn gevallen helpt</i> 15 <i>ons op</i> : G od die <i>den weerden iob</i> : G anset <i>van sinen</i> 244 <i>plagen</i> : S one <i>mach ons niemen iagen</i> :	
	Merten 14 <i>vrient hets al verloren</i> : R idderscap <i>heeft hem verswo-</i> 248 <i>ren</i> : E nde <i>verloechent sijn trouwe</i> : D ies <i>niemen en</i> <i>plach te voren</i> : N och <i>salment vele swaerre ho-</i> 20 <i>ren</i> : D ies <i>draecht mijn herte rouwe</i> : J n <i>kinnen</i> 252 <i>niet so wel geboren</i> : H ine <i>laet den dorper gaen tsiere</i> <i>oren</i> : M i es <i>leet dat ict aenscouwe</i> : D ie <i>doecht</i> 256 <i>houwet dors met sporen</i> : E nde <i>heeft de vlocht</i> <i>vercoren</i> : M en <i>maect op hare die mouwe</i> : 25 W aerheit <i>sayt nv hare coren</i> : D aer <i>wt wast wel</i> 260 <i>menech doren</i> : D at es <i>ons te nouwe</i> : W eerde <i>god dit moeti scoren</i> : J c <i>vrochte die domp sal</i> <i>ons versmoren</i> : H elpt <i>marie vrouwe</i> : J n <i>desen nede-</i> 264 <i>ren houwe</i> :	

	Helpe ou' die valsche tekē : D ₃ h'en mettē mō	15
	de spekē : D ies si nt ē minen : E ñ touwe eñ lett'en	268
	brekē : W eerde god dit seldi wekē : M ₃ alte g-	
	ter pinē : G hi hebt die s're doē ōtsteken :	272
5	D ie ōs wijst een swa' gebrekē : J c vruchte	
	vā veninē : D ₃ wi die doecht ie besweken :	276
	Mach ōs rouwē alle wekē : G od hi doedt ōs	
	scinē : W i seilē ī d' valscher beken : O nse	
	scep canc siē wi lekē : D uwe mettē minē :	280
10	M esdoē heeft ōs gestekē : D ₃ ōse h'te es ge	
	rekē : J n sōdē diese trahinē : W ee hen diese	284
	gerinē :	
	I acop vriēt ic mo ₃ u vraghē :	16
	V ā hogē dīgē eñ clagē : S eldi mi berechtē :	288
	D ese conīge leggē gote lagē : D een wilt dē	
15	āderē v'iagē : S egt selē si vechtē : D ā sal dē	
	genē nt behagē : D ie dē fīj vā houe dragen :	292
	E ñ edelht vercechtē : D it ē sīj negene sagen :	
	D ā moetē si die sw'de dragē : E ñ kniue met	296
	tē hechtē : E n helpt geen sculē ī d' hagen :	
20	J c vuchte h ₃ w't al verslagē : G od ē wilt berech	
	tē : G od h'e nv moetti ōs v'dagē : B eide vā scā-	300
	dē eñ vā plagē : E ñ ane u h'e hechtē : M ₃ dinē	
	lieuē cnechtē :	304

	Helpe ouer die valsche treken : Dat heren metten mon-		
	de spreken : Dies si niet en minen : Ende trouwe ende letteren	268	
	breken : Weerde god dit seldi wreken : Met alte gro-		
	ter pinen : Ghi hebt die sterre doen ontsteken :	272	
5	Die ons wijst een swaer gebreken : Jc vruchte		
	van veninen : Dat wi die doecht ie besweken :	276	
	Mach ons rouwen alle weken : God hi doet ons		
	scinen : Wi seilen in der valscher beken : Onse		
	scep cranc sien wi leken : Duwe metten minen :	280	
10	Mesdoen heeft ons gesteken : Dat onse herte es ge-		
	reken : Jn sonden diese trahinen : Wee hen diese	284	
	gerinen :		
	Iacop vrient ic moet u vraghen :		16
	Van hogen dingen ende clagen : Seldi mi berechten :	288	
	Dese coninge leggen grote lagen : Deen wilt den		
15	anderen veriagen : Segt selen si vechten : Dan sal den		
	genen niet behagen : Die den fijn van houe dragen :	292	
	Ende edelheit vercrechten : Dit en sijn negene sagen :		
	Dan moeten si die swerde dragen : Ende kniue met-	296	
	ten hechten : En helpt geen sculen in der hagen :		
20	Jc vruchte het wert al verslagen : God en wilt berech-		
	ten : God here nv moetti ons verdragen : Beide van scan-	300	
	den ende van plagen : Ende ane u here hechten : Met dinen		
	lieuen cnechten :	304	

	Wat helpt m'tē d ₃ gi vaecht :		17
25	War ō god die w'elt plaecht : Dā heeft mi geē wōd' : Die h'en hebbē so lāge gedaecht : Dat wi vā ak's sīj geiaecht : Kerstēheit geet ōder : De heilige k'ke es v'saecht : Wa' es hi diēt wel behaecht : Os wesē . dats besōd' : Mi de't d ₃ edel- heit cnaecht :	308	
[122v]	Des dors cāt eñ v'daecht : Jc vruchte dē euschē dōd' : Ridd'scap es nu vertraecht : Dorht es bat gemaecht : Eñ ga ₃ op dē helschē vonder : O m weerde maecht : Hoe es edelheit d ⁹ af gevaecht :	316	
5	Archt es naem cond' : Dies benic voudē sonder :	320	
	Hierōme m'tē es begōnē : D ₃ wi geweten nt ē cōnē : Hoe die dīc sal indē : Die soene es dē paeus ōtrōnē : Dorloge es also gespōnē : Hine caens hē nt bewīdē : Ende sīj clerke leeke noch nōnē : Sine mogē hen wel goets ōnē : Die ōs die soene vīdē : Sīt parijs eñ lōnē : Dit swa re orloge helpē tōnē : Eñ harē scat ōtbindē : Die al da' w'dē u'wōnē : Selē doefht helpē bon- nē : Die noyt de wise ē mīdē : Hine leeft nt ōd' d' sōnē : Hine moge dē genē wācōnē : Die d ⁹ die w'elt scindē : Eñ edelheit verblinden :	324 328 332 336 340	18
	Iherusalem eñ calephas : Eñ ak's d ₃ gewō nē was : Eñ suers die goede stede : En es frā soys bihem'e noch sas : Die da' heeft eens hōts gebas : Die houdt k'stēnē sede : Nu maectm̄ d' heidenē tas : Da' maria selue genas : Ton ser salechede : Die w'elt es boesch' dā glas : Die touwe soect hi vīt gedwas : Dit es al waerhe de : Tak's seker sijt das : Sloech mē die k's tene dore hare vas : D ₃ was iām'hede : Wi sondē segel eñ was : M nt ē ledē wi dē pas : Wat mē ōs mesdede : Wine woudē da' nt mede :	344 348 352 356 360	19

	Wat helpt merten dat gi vraecht :	17
25	War om god die werelt plaecht : Dan heeft mi geen wonder : Die heren hebben so lange gedaecht : Dat wi van akers sijn geiaecht : Kerstenheit geet onder : De heilige kerke es versaecht : Waer es hi dient wel behaecht : Ons wesen . dats besonder : Mi deert dat edelheit cnaecht :	308
[122v]		
	Des dorpers cant ende verdraecht : Jc vruchte den euschen donder : Ridderescap es nu vertraecht : Dorperheit es bat gemaecht : Ende gaet op den helschen vonder : O maria weerde maecht : Hoe es edelheit dus af gevaecht :	316
5	Archeit es naem conder : Dies benic vrouden sonder :	320
	Hieromme merten es begonnen : Dat wi geweten niet en connen : Hoe die dinc sal inden : Die soene es den paeus ontronnen : Dorloge es also gesponnen : Hine caens hem niet bewinden : Ende sijn clerke leeke noch nonnen : Sine mogen hen wel goets onnen : Die ons die soene vinden : Sint parijs ende lonnen : Dit sware orloge helpen tonnen : Ende haren scat ontbinden : Die al daer werden uerwonnen : Selen droefheit helpen bonnen : Die noyt de wise en minden : Hine leeft niet onder der sonnen : Hine moge den genen wanconnen : Die dus die werelt scinden : Ende edelheit verblinden :	324
10		18
15		328
		332
		336
		340
	Iherusalem ende calephas : Ende akers dat gewonnen was : Ende suers die goede stede : En es fransoys bihemere noch sas : Die daer heeft eens honts gebas : Die houdt kerstennen sede : Nu maectmen der heidenen tas : Daer maria selue genas : Tonser salechede : Die werelt es broesscher dan glas : Die trouwe soect hi vint gedwas : Dit es al waerhede : Takers seker sijt das : Sloech men die kerstene dore hare vas : Dat was iammerhede : Wi sonden segel ende was : Maer niet en leden wi den pas : Wat men ons mesdede : Wine wouden daer niet mede :	344
20		19
		348
		352
25		356
		360

Nu soe bliket die waerhede :

20

[123r]

iii

Die huge capet dē h'toge dede : Die h'e was vā lot
rike : Eñ vā vankerike mede : Te louwē vīc 364
hine ī die stede : Herde valschelike : Bīnē ghe
rechtē vrien vrede : Dies moꝝ hi hebbē den rede : 368
5 Da' scoerde hi oꝝe coronike : Dīgelsche conīc lach
ī gebede : Jegē die heidene butē gelede : Mē dede 372
hē die gelike : Dese conīc heeft tē derdē lede :
Siere nichtē dꝝ es oꝝede : Jc wille dꝝ hꝝ blike : 376
10 Wat ic heye ochte smede : Hoe na dꝝ ic d' wa'ht
trede : Hꝝ valt al ī dē slike : Vā dē hoegen dyke : 380

Iacob woudict al v'tellē : Jn soude cōnē nt gspel 21
lē : Die mesdaꝝ vā dē h'en : Die ī darcht s'e swellen : 384
Sij soudē u wel see quellē : Eñ mi woudicse werē :
15 Mi dūct dꝝ alle h'tē vellē : Edelht eñ aue pellē : Eñ 388
ē volgē nt d' eren : Si volgē al d' valsch' bellē : Dē
rechtē wech t' leider hellē : Jn dꝝ lāge beseren : 392
Da' die duuele hen snellē : Eñ die sielē swarlec
scellē : Eñ mꝝ hen doen reerē : Mꝝ lud' stēmē eñ
mꝝ rebellē : Critē die sielē na mij tellē : Alsoe 396
20 oꝝ die wise lerē : So mogē wi oꝝ wel u'veren :

Roeme heuet sere mesdaē : Al seggic roeme 400 22
wildijt v'staē : Jc saelt u wel oꝝtbīdē : Jc meene
dē paeus sond' waē : Eñ die dē houe ane gaen : 404
Eñ alle doecht v'blindē : Hier mꝝ es dordene bevaē :
25 Dats k'stēhede een wederstaē : Dꝝ wi wel oꝝd'vī
dē : D' es vankerike wel saē : Jn dē pas s'e bestaen : 408
Gherechtecht gaꝝ tindē : Eest generael eest gar
diaen : Eest cōmēdoer bi sēte germaen : Het 412

[123v]

wilt al rijcht pīdē : Wi lietē k'stēht v'slaē : Wine
woudē ons nt reene dwaen : Mꝝ hen die go 416
de mīdē : Eñ dē duuel scīdē :

Nu soe bliket die waerhede :

20

[123r]

iii

Die huge capet den hertoge dede : Die here was van lot-
rike : Ende van vrankerike mede : Te louwen vinc 364
hine in die stede : Herde valschelike : Binnen ghe-
rechten vrien vrede : Dies moet hi hebben den rede : 368
5 Daer scoerde hi onse coronike : Dingelsche coninc lach
in gebede : Jegen die heidene buten gelede : Men dede 372
hem die gelike : Dese coninc heeft ten derden lede :
Siere nichten dat es onsede : Jc wille dat het blike : 376
10 Wat ic heye ochte smede : Hoe na dat ic der waerheit
trede : Het valt al in den slike : Van den hoegen dyke : 380

Iacob woudict al vertellen : Jn soude connen niet gspel- 21
len : Die mesdaet van den heren : Die in darcheit sere swellen : 384
Si souden u wel sere quellen : Ende mi woudicse weren :
15 Mi dunct dat alle herten vellen : Edelheit ende aue pellen : Ende 388
en volgen niet der eren : Si volgen al der valscher bellen : Den
rechten wech ter leider hellen : Jn dat lange beseren : 392
Daer die duuele hen snellen : Ende die sielen swarlec
scellen : Ende met hen doen reeren : Met luder stemmen ende
20 ons die wise leren : So mogen wi ons wel uerveren : 396

Roeme heuet sere mesdaen : Al seggic roeme 400 22
wildijt verstaen : Jc saelt u wel ontbinden : Jc meene
den paeus sonder waen : Ende die den houe ane gaen : 404
Ende alle doecht verblinden : Hier met es dordene bevaen :
25 Dats kerstenhede een wederstaen : Dat wi wel ondervin-
den : Dus es vrankerike wel saen : Jn den pas sere bestaen : 408
Gherechteheit gaet tinden : Eest generael eest gar-
diaen : Eest commendoer bi sente germaen : Het 412

[123v]

wilt al rijcheit prinden : Wi lieten kerstenheit verslaen : Wine
wouden ons niet reene dwaen : Met hen die go- 416
de minden : Ende den duuel scinden :

Nu hebbic roe 23
 me eñ vankerike Ende die ordenē des gelike : 420
 5 Een deel wel v'spokē : Odanc hebbe ād'en wike :
 Jngelāt heeft sīj coronike : Sōwile se' te bro
 ken : Alsic almaniē dor strike : Vidic h'de iā 424
 m'like : Vele swa're cokē : Wat hulpet ic wil
 le d₃ blike : Onse wesē leit ī dē slike : D₃ wilē woē 428
 10 de op rokē : Onse ou'mo₃ o₃se gepike : Ont
 valt o₃s vādē hogē dike : Od₃ wi gods nt ē 432
 rokē : Maria maget suu'like : Bidt gode
 d₃ hi o₃s nt ē beswike : Jc vruchte sere d₃ stokē 436
 Daer die duuele cokē :

Waerht m'tē ghi 24
 15 v'sīt : D₃ dors h'te lettēl kīt : Al hort sijt vo
 rē spekē : Die sonde maect dē mēsche blīt : D₃ 440
 hi de doecht nt een twīt : Aen hē ē cā gereken :
 God o₃se h'e heeft dicke gescīt : De w'elt eñ 444
 hare ane gesīt : Loen vā harē tekē : Wie es
 20 die o₃s tgarē spīt : Wijf mā eñ kīt : Es al 448
 eens o₃ststekē : Ou' see eñ hi' o₃trīt : Heeft ge
 weest eñ begīt : Vā wekē te wekē : Had 452
 dē wi gode te tide gemīt : Sone vchtē wi nt
 dē swarē sint : Nu vchtic tgebrekē : V'bol
 25 gē es de deken : 456

M'tē gi sijt h'de bout : Wa 25
 rē wi beide ald⁹ stout : H₃ soude o₃s se' scadē :
 En es niemē iōc noch out : Wi ē geuē hē 460
 die scout : Vā sinē mesdadē : M'tē ochtu dich

[124r]

iiii

tē wout : La₃ dīj rimē menechfout : Dīj sin es v'- 464
 ladē : Du sijs ī d₃ ned' hout : D₃ dīj h'te maket
 cout : Quade crude sadē : Beter es sin dā gout : 468
 V'huede di seluē m₃ gewout : Eñ m₃ gods ge-
 5 nadē : Do₃ di seluē ī dbehout : Mine vore dat 472
 wa' smout : Es dīj h'te v'bradē : Wat selē di de
 cadē :

	Nu hebbic roe-	23
	me ende vrankerike : Ende die ordenen des gelike :	420
5	Een deel wel versproken : Ondanc hebbe anderen wike :	
	Jngelant heeft sijn coronike : Somwile seer te bro-	
	ken : Alsic almanien dor strike : Vindic herde iam-	424
	merlike : Vele swaerre croken : Wat hulpet ic wil-	
	le dat blike : Onse wesen leit in den slike : Dat wilen woen-	428
10	de op roken : Onse ouermoet onse geprike : Ont-	
	valt ons vanden hogen dike : Omdat wi gods niet en	432
	roken : Maria maget suuerlike : Bidt gode	
	dat hi ons niet en beswike : Jc vruchte sere dat stoken :	436
	Daer die duuele coken :	
	 Waerheit merten ghi	24
15	versint : Dat dorpers herte lettel kint : Al hort sijt vo-	
	ren spreken : Die sonde maect den mensche blint : Dat	440
	hi de doecht niet een twint : Aen hem en can gereken :	
	God onse here heeft dicke gescint : De werelt ende	444
	hare ane gesint : Loen van haren treken : Wie es	
20	die ons tgaren spint : Wijf man ende kint : Es al	448
	eens ontsteken : Ouer see ende hier omtrint : Heeft ge-	
	weest ende begint : Van weken te weken : Had-	452
	den wi gode te tide gemint : Sone vruchten wi niet	
	den swaren sint : Nu vruchtic tgebreken : Verbol-	
25	gen es de deken :	456
	 Merten gi sijt herde bout : Wa-	25
	ren wi beide aldus stout : Het soude ons seer scaden :	
	En es niemen ionc noch out : Wi en geuen hem	460
	die scout : Van sinen mesdaden : Merten ochtu dich-	
[124r]		
	 iii	
	 ten wout : Laet dijn rimen menechfout : Dijn sin es ver-	464
	laden : Du sijs in dat neder hout : Dat dijn herte maket	
	cout : Quade crude saden : Beter es sin dan gout :	468
	Verhueede di seluen met gewout : Ende met gods ge-	
5	naden : Doet di seluen in dbehout : Minne vore dat	472
	water smout : Es dijn herte verbraden : Wat selen di de	
	caden :	

	Iacob die bi rade doꝝ : D ꝝ hi doꝝ es hē goꝝ :	476	26
	M i ē mach geen dichtē derē : J c ben dies seker eñ voet : D ꝝ ic al mīj leuē dichtē moꝝ : E ñ meest	480	
10	op die h'en : G od moeder mi toe geuē spoꝝ : D or sinē lieuē oetmoꝝ : S ōd' wed'kerē : H ebbic	484	
	sīj gre mett' vloꝝ : A l liggic hi' ond' voꝝ : H i sal mi gīd' erē : A lse dꝝ vuele valsche bloꝝ : L iggē sal	488	
15	ī die gloꝝ : J n dꝝ lāge beseerē : H elpt god ī u be hoed : S ettic minē sin eñ minē moꝝ : E ñ helpt mi h'e lerē : M īj scip tē bestē kerē :	492	
	A y mi ia		27
	cop lieue mīne : V ā aldē h'en die ic kīne : M a gic mi wel beclagē : S ōd' vā enē da' es īne : G e rechte trouwe na minē sīne : D ies dar ic wel	496	
20	gewagē : B eide tē īde eñ tē begīne : M aria ma get conīgīne : N u moettine v'dagē : H i es mīj h'e tē gewīne : W a' ic ride ochte rīne : G od late- ne hē behagē : H i es h'e ou' die sīne : S ine macht	500	
	ē es nt dīne : J c segt v sōd' vagē : S īj vad' was d' erē wīne : S īj doot doꝝ mi dꝝ ic spīne : S eelans rouwe wagē : J n hebbe nt dant clagē :	504	
25		508	
		512	
	M ertē		28
	vriēt wie es die mā : D a' gi th'te so legt an : E est u lātsh'e : E est die fiere h'toge iā : G od v'de	516	
[124v]			
	hē dē euschē ban : E ñ moꝝ hē geuē ere : J acob iaet ic segt u dan : W at mīj h'te ye ōme ran :	520	
	J c wille dꝝ ane hē mere : G od late hē makē selc gespan : D ꝝ hi wīnē moꝝ dē dan : E ñ hi hē	524	
5	nt ē besere : D ien huge capet tōrechte wā : D oe hi dꝝ vlaemsche orloge span : A lsoe ic ī boe kē lere : J c segt u h'en also ict can : D ꝝ ic hem	528	
	geens goets ē an : O ndanc hebbe ōs dere : N u ochte tē wed'kere :	532	

	Iacob die bi rade doet : D at hi doet es hem goet :	476	26
	M i en mach geen dichten deren : J c ben dies seker		
	ende vroet : D at ic al mijn leuen dichten moet : E nde meest	480	
10	op die heren : G od moeder mi toe geuen spoet : D or		
	sinen lieuen oetmoet : S onder wederkeren : H ebbic	484	
	sijn gracie metter vloet : A l liggic hier onder voet : H i sal mi		
	ginder eren : A lse dat vuele valsche bloet : L iggen sal	488	
	in die gloet : J n dat lange beseeren : H elpt god in u be-		
15	hoed : S ettic minen sin ende minen moet : E nde helpt	492	
	mi here leren : M ijn scip ten besten keren :		
	A y mi ia-		27
	cop lieue minne : V an alden heren die ic kinne : M a-	496	
	gic mi wel beclagen : S onder van enen daer es inne : G e-		
	rechte trouwe na minen sinne : D ies dar ic wel		
20	gewagen : B eide ten inde ende ten beginne : M aria ma-	500	
	get coninginne : N u moettine verdragen : H i es mijn		
	here ten gewinne : W aer ic ride ochte rinne : G od late-	504	
	ne hem behagen : H i es here ouer die sinne : S ine macht		
	en es niet dinne : J c segt v sonder vragen : S ijn vader was der	508	
25	eren winne : S ijn doot doet mi dat ic spinne : S eelans		
	rouwe wagen : J n hebbe niet dant clagen :	512	
	M erten		28
	vrient wie es die man : D aer gi therte so legt an :		
	E est u lantshere : E est die fiere hertoge ian : G od verde	516	
[124v]			
	hem den euschen ban : E nde moet hem geuen ere : J acob		
	iaet ic segt u dan : W at mijn herte ye omme ran :	520	
	J c wille dat ane hem mere : G od late hem maken		
	selc gespan : D at hi winnen moet den dan : E nde hi hem	524	
5	niet en besere : D ien huge capet tonrechte wan :		
	D oe hi dat vlaemsche orloge span : A lsoe ic in boe-		
	ken lere : J c segt u heren also ict can : D at ic hem	528	
	geens goets en an : O ndanc hebbe ons dere : N u		
	ochte ten wederkere :	532	

Mertē vriēt hoe mach 29
 10 dit sij : **T**e roeme ducht mē s'e tfenij : **D**an es
 nt hier te lāde : **J**acob lieue geselle mij : **T**usschē 536
 de seine eñ dē rijn : **H**eeft mēs goede gewande :
Leider dats wel anschij : **J**n walsch ī dietsch eñ ī
 latij : **S**oe ees vol die hande : **H**oe meendi dit 540
 15 lieue m'tij : **M**eendi dā v'raders fij : **E**ñ mēschē
 dore die scāde : **J**acob swijch eñ nt ē pij : **O** selke dīc 544
 nt ē gerij : **H**ueddi vore h'en bande : **J**acob hout
 d3 leuē dij : **E**n w're nt d' herē twij : **H**ueddi vore 548
 die tāde : **B**utē d' h'en bande :

Mertē wa'ōme 30
 20 doedi d3 : **G**hi sijt dē h'en h'de gehat : **V**ā harē mes- 552
 dadē : **B**eide op dlāt eñ ī de stat : **E**s de gemeente
 h'de lat : **V**an doechdē ou'ladē : **J**acob vriēt wat 556
 segdi wat : **D**ie h'en makē ōs tgewat : **J**n vo-
 mē eñ ī scadē : **O**ns ē geleecht nt een blat : Aen 560
 25 die gemeēte al heefse scat : **S**i do3 hare ver
 smadē : **G**hemeēte dan es m een vat : **D**aernī 564
 vte et eñ at : **G**oede spise eñ cadē : **D**e h'en sit
 tē op d3 rat : **D**ie gemeēte volcht dē pat : **S**iet 568
 si die h'en baden : **S**i willen mede waden :–

[125r]

iiii

Mertē wilē so waest go3 : **D**3 mē nu bi wil 31
 le do3 : **D**edemē al bi loye : **D**ies benic seker 572
 eñ vroet : **D**oe was trouwe eñ oetmoet : **D**a'
 ic noch bi vervroye : **N**u cōt veele eñ hare 576
 5 broet : **M**3 eenre h'der got' stoet : **O**ndanc
 hebse stroye : **M**en wrijft saechte harē voet : 580
Mē brīgt hare iegē mett' spoet : **V**ā co'ne
 eñ vā hoye : **D**ie ons makē dese vloet : **E**nde
 veelē doen selc gemoet : **B**enemē die tornoye : 584
 10 **E**ñ v'erren gode sij blo3 : **E**ñ strikē ī de hel
 sche gloet : **J**c segt u wel ghi moye : **G**hi mo3 588
 ī sduuels coye :

	Merten vrient hoe mach	29
10	dit sijn : T e roeme ducht men sere tfenijn : D an es niet hier te lande : J acob lieue geselle mijn : T usschen de seine ende den rijjn : H eeft mens goede gewande :	536
	L eider dats wel anschijn : J n walsch in dietsch ende in latijn : S oe ees vol die hande : H oe meendi dit	540
15	lieue mertijn : M eendi dan verraders sijn : E nde menschen dore die scande : J acob swijch ende niet en pijn : O m selke dinc niet en gerijn : H ueddi vore heren brande : J acob hout dat leuen dijn : E n werre niet der heren twijn : H ueddi vore die tande : B uten der heren bande :	544 548

	Merten waeromme	30
20	doedi dat : G hi sijt den heren herde gehat : V an haren mes- daden : B eide op dlant ende in de stat : E s de gemeente herde lat : V an doechden onuerladen : J acob vrient wat segdi wat : D ie heren maken ons tgewat : J n vro- men ende in scaden : O ns en geleecht niet een blat : A en	552 556
25	die gemeente al heefse scat : S i doet hare ver- smaden : G hemeente dan es maer een vat : D aermen vte et ende at : G oede spise ende caden : D e heren sit- ten op dat rat : D ie gemeente volcht den pat : S iet si die heren baden : S i willen mede waden :–	560 564 568

[125r]

iiii

	Merten wilen so waest goet : D at men nu bi wil- le doet : D edemen al bi loye : D ies benic seker ende vroet : D oe was trouwe ende oetmoet : D aer	31
	ic noch bi vervroye : N u comt veele ende hare broet : M et eenre herder groter stoet : O ndanc	572 576
5	hebse stroye : M en wrijft saechte haren voet : M en bringt hare iegen metter spoet : V an coerne ende van hoye : D ie ons maken dese vloet : E nde veelen doen selc gemoet : B enemen die tornoye :	580 584
10	E nde vererren gode sijn bloet : E nde striken in de hel- sche gloet : J c segt u wel ghi moye : G hi moet in sduuels coye :	588

	Iacob nv berecht mi dies		32
	Du heefs des sins goedē kies : Berecht mi		
	na d3 loy : Welc was eer nv besies : Liechstu	592	
15	mi soe bestu ries : Ridd'e ochte tornoy : M'		
	tē vriēt wies vaechstu wies : Tornoy was	596	
	eer da' vte wies : Sek'like d3 oey : D3 seggic		
	di bi sēte ādries : Daer darcheit bi nā gro3		
	verlies : Al heuet hare nv boy : M doe den	600	
20	h'en ierst v'wies : Trouwē eñ mē hen ī blies :		
	Daer si bi wordē moy : Doe w't hare edel co	604	
	rē bies : Es dit waer m'tē soe ghies : Noch val		
	lē si ī die vloy : Die nt ē duchtē v'noy :	608	
	Lie		33
	ue iacop lieue mā : Vā ridderscape segt mi		
25	dan : Eñ vā goedē dīgē : Segt hoe ridd'scap		
	began : La3 hē lerē dies nt ē can : Eñ gh'ne īdē	612	
	sin otfīgē : Eñ wanē d3 o3 qam die bā : Eñ hoe		
	o3 edelht otran : Ochte si noch iet sal cringē :	616	
[125v]	M'tē vriēt dīj vat es wan : Eñ du heefs een		
	vast gespan : Hoe mochtic d3 vollbrīgē : Du	620	
	ligs mi m3 vragene an : Al waric wijs als		
	sēte ian : H3 mochte mi wel otfīgē : M om		
5	d3 ic u goets an : Eñ u vriētschap ie gewan :	624	
	So willic sōd' sīgē : M3 h'tē hier na ringen :		
	M'tē doe die edele god : Die hadde eñ heeft	628	34
	al sīj gebod : Na sījs h'tē ghere : Sach d3 men		
	scheleke lod : So mīde hijt sōd' spot : D3 es .i.	632	
10	sek' mere : Doe hi gaf hē een hoge gebod : Twee		
	sīne suet' dā een nod : Eñ scarper dan een		
	sperē : Deen was wijs dād' sot : Die hē hilt	636	
	an dbeste lod : Sīj sīne wordē clere : Die		
	darcht coes moeste īt cod : Jn d' leid' duuele	640	
15	bod : Da' ic mi af u'vere : Hier ruer ic dē		
	edelē pot : Da' darcht iegē maect getrod :	644	
	Nu hort al hi' daffere : Der edelheidē were :		

	Iacob nv berecht mi dies :	32
	Du heefs des sins goeden kies : Berecht mi	
	na dat loy : Welc was eer nv besies : Liechstu	592
15	mi soe bestu ries : Riddere ochte tornoy : Mer-	
	ten vrient wies vraechstu wies : Tornoy was	596
	eer daer vte wies : Sekerlike dat oey : Dat seggic	
	di bi sente andries : Daer darcheit bi nam groet	
	verlies : Al heuet hare nv boy : Maer doe den	600
20	heren ierst verwies : Trouwen ende men hen in blies :	
	Daer si bi worden moy : Doe wert hare edel co-	604
	ren bies : Es dit waer merten soe ghies : Noch val-	
	len si in die vloy : Die niet en duchten vernoy :	608
	Lie-	33
	ue iacop lieue man : Van ridderscape segt mi	
25	dan : Ende van goeden dingen : Segt hoe ridderscap	
	began : Laet hem leren dies niet en can : Ende gherne inden	612
	sin ontfingen : Ende wanen dat ons quam die ban : Ende hoe	
	ons edelheit ontran : Ochte si noch iet sal cringen :	616
[125v]		
	Merten vrient dijn vat es wan : Ende du heefs een	
	vast gespan : Hoe mochtic dat volbringen : Du	620
	ligs mi met vragene an : Al waric wijs als	
	sente ian : Het mochte mi wel ontlingen : Maer om	
5	dat ic u goets an : Ende u vrientscap ie gewan :	624
	So willic sonder singen : Met herten hier na ringen :	
	Merten doe die edele god : Die hadde ende heeft	628
	al sijn gebod : Na sijns herten ghere : Sach dat men	34
	scheleke lod : So minde hijt sonder spot : Dat es .i.	632
10	seker mere : Doe hi gaf hem een hoge gebod : Twee	
	sinne sueter dan een nod : Ende scarper dan een	
	sperre : Deen was wijs dander sot : Die hem hilt	636
	an dbeste lod : Sijn sinne worden clere : Die	
	darcheit coes moeste int cod : Jn der leider duuele	640
15	bod : Daer ic mi af uervere : Hier ruer ic den	
	edelen pot : Daer darcheit iegen maect getrod :	644
	Nu hort al hier daffere : Der edelheiden were :	

	Die de wijsht doe ōtfigē : Brachte god te	35
	hogē dīgē : Al bidē ierstē adame : Hi le'de	648
20	hen lesē eñ singē : Eñ hietse na die doget	
	rīgē : Eñ werē arge scame : Die der arch	652
	heit wilde ōtspingē : Hi qam wel te hogē dī	
	gē : Eñ gewā edelē name : Die quade maec	
	tē selc gedīgē : Oec wildē si die goede v'din-	656
25	gē : M h3 was ōtame : Doe gīc mē hen	
	die w'elt īgē : Hare wet besettē m3 conī-	
	gē : Menschē sōder blame : Daer die conī-	660
	ge nu af wrīgē : Eñ hen mett' archt min	
[126r]		

iiii

	gē : Dies ic mi v'game : Hoe gh'ne ict bet' na	664
	me :	
	Hier moechdi van rechte horē : Doe	36
	die conīge wordē geborē : Berechtēse hare	
	lāde : Jegē die gode haddē v'sworē : Eñ edelē	668
5	name v'lorē : Dier noch es goede gewande :	
	Die quade dadē menegē torē : Hen die ter	672
	doecht wordē geborē : M3 stride eñ m3 brande :	
	Mē hadde noyt da' te voren : Ja vā ridderē seg	
	gē horē : Jn wat'e noch ī sande : Ridderescap	676
10	d3 hoge corē : Soude m3 rechte horē : Ten	
	edelē gods bande : Mē gaf hen wapene sw't	680
	eñ sporē : Dē scilt d3 si'e m3 soudē v'smorē :	
	Der edelheidē scande : Eñ wreke gods ande :	684

	Die de wijsheit doe ontvingen : Brachte god te	35
	hogen dingen : Al biden iersten adame : Hi leerde	648
20	hen lesen ende singen : Ende hietse na die doget	
	ringen : Ende weren arge scame : Die der arch-	652
	heit wilde ontspringen : Hi quam wel te hogen din-	
	gen : Ende gewan edelen name : Die quade maec-	656
25	ten selc gedingen : Oec wilden si die goede verdrin-	
	gen : Maer het was ontame : Doe ginc men hen	
	die werelt ingen : Hare wet besetten met conin-	660
	gen : Menschen sonder blame : Daer die conin-	
	gen nu af wringen : Ende hen metter archeit min-	
[126r]		

iiii

	gen : Dies ic mi vergrame : Hoe gherne ict beter na-	664
	me :	
	Hier moechdi van rechte horen : Doe	36
	die coninge worden geboren : Berechtense hare	
	lande : Jegen die gode hadden versworen : Ende edelen	668
5	name verloren : Dier noch es goede gewande :	
	Die quade daden menegen toren : Hen die ter	672
	doecht worden geboren : Met stride ende met brande :	
	Men hadde noyt daer te voren : Ja van ridderen seg-	
	gen horen : Jn watere noch in sande : Ridderscap	676
10	dat hoge coren : Soude met rechte horen : Ten	
	edelen gods bande : Men gaf hen wapene swert	680
	ende sporen : Den scilt dat siere met souden versmoren :	
	Der edelheiden scande : Ende wreken gods ande :	684

			37
15	Het was sede doē te tide : Dien mē vīc in enē stride : Hi moeste eygē bliuē : Jc segt als die mi nt en v'mide : Dies so plach mē wide	688	
	eñ side : Dit dar ic wel beschriuen : Doe orloech demē m3 nide : Menech w't da' doe ōblide : De	692	
20	māne mettē wiuē : Orsse perde diere ge smide : Diere gewant eñ edel side : Moeste ā de goede becliuē : O weerde god do3 op al wide : Uwe genadē d3 ic gebide : Doeget eñ sie bedriuē :	696	
	Alsic die w'elt dorelide : Sie ic menege val- sche pride : Die edelheit ōtliuē : Eñ des	700	
25	lants v'driuē :		
			38
	Hort ghi h'en dits waer- hede : Eer mē den riddere ridd' dede : Soe	704	
	proefdemēne ī drien manierē : Van sī ne eñ van gheboertē mede : Van		
[126v]			
	lichamē dats wa'hede : Da'ōme dedemē tornie ren : Was een eygē ē halp geen bede :	708	
	Noch sin noch vromechede : Hine mochte hē nt v'tieren : Al hadde hi sin eñ edelhede	712	
5	Was hi fadde ī sīj lede : Hi moeste dē name vierē : Al hadde een cracht eñ rijchede :	716	
	Was hi dwaes hine quā niet mede : Jn rid derleke verfierē : Jc segt bi des loys gele de : Hadde een die drie hi w't op tstede :	720	
10	Ridd'e gemaect goedertierē : Jegen des dorpers versieren :		

	Het was sede doen te tide : Dien men vinc in	37
15	enen stride : Hi moeste eygen bliuen : Jc segt als die mi <i>niet</i> en <i>vermide</i> : Dies so plach men wide	688
	ende side : Dit dar ic wel descriuen : Doe orloech- demen met nide : Menech wert daer doe onblide : De	692
20	manne metten wiuen : Orsse perde diere ge- smide : Diere gewant ende edel side : Moeste an de goede becliuen : O weerde god doet op al wide : Uwe	696
	genaden dat ic gebide : Doeget ende sie bedriuen : Alsic die werelt dorelide : Sie ic menege val- sche pride : Die edelheit ontliuen : Ende des	700
25	lants verdriuen :	
	Hort ghi heren dits waer- hede : Eer men den riddere ridder dede : Soe	38
	proefdemenne in drien manieren : Van sin- ne ende van gheboerten mede : Van	704
[126v]	lichamen dats waerhede : Daeromme dedemen tornie- ren : Was een eygen en help geen bede :	708
	Noch sin noch vromehede : Hine mochte hem <i>niet</i> vertieren : Al hadde hi sin ende edelhede :	712
5	Was hi fadde in <i>sijn</i> lede : Hi moeste den name vieren : Al hadde een cracht ende rijchede :	716
	Was hi dwaes hine quam niet mede : Jn rid- derleke verfieren : Jc segt bi des loys gele- de : Hadde een die drie hi wert op tstede :	720
10	Riddere gemaect goedertieren : Jegen des dorpers versieren :	

	Alsemē dese drie	39
	poente vant : A ne dē mā w't hi becant :	724
	R idderē ī gods name : M ē dede hen swe	
	rē eñ geuen pāt : S inē god al metter hāt :	
15	T e scuwene alle blame : E ñ te v'huedene	728
	sij's herē lāt : W edewē wesē wat' sant :	
	B i lerē vā adame : M en dede hē ane een	
	diere gewant : D oe qam die conīc ache	732
	mant : H oe gerne ict d ⁹ name : E ñ se	
20	gelde hem dan enē brāt : O p sinē rechtē	
	arm te hāt : D ₃ was hē wel bequame :	736
	E n was saphier noch dyamāt : S oe fij soe	
	fier bi sēte amant : D eus hoe ics mi sca	
	me :	740
	D ₃ ridders hen houden ontamen :	40
25	D oe ē mochte geen ridder sīj : D at or	
	cōd ₃ tloy eñ tgedichte mīj : V an lacht'	
	liken sedē : N u verkeret dats ī schīj :	744
	D ies comt dorperlike venij : T e	
[127r]		
	iiii	
	houe ogebedē : D it es ēm' waer m'tij : T usschē	748
	d' see eñ dē rīj : E s touwe al af getredē : D ie sa	
	lege suekē harē fij : D auōture scheerijt harē	
	twij : O p dē dach van heden : M 'tē scuwe d ₃ val	752
5	sche lijn : T e minē wille eñ nt gerijn : H outi	
	binnē vredē : M 'tē hout tgeloeue dīj : O m	756
	die gods hulde pīj : E delheit es ledē : D ie w'elt	
	es al besnedē:	760

	Alsemen dese drie	39
	poente vant : A ne den man wert hi becant :	724
	R iddere in gods name : M en dede hen swe- ren ende geuen pant : S inen god al metter hant :	
15	T e scuwene alle blame : E nde te verhuecene sijns heren lant : W edewen wesen water sant :	728
	B i leren van adame : M en dede hem ane een diere gewant : D oe <i>quam</i> die coninc ache- mant : H oe gerne ict <i>dus</i> name : E nde se- gelde hem dan enen brant : O p sinen rechten arm te hant : D at was hem wel bequame :	732
20	E n was saphier noch dyamant : S oe <i>fijn</i> soe fier bi <i>sentte</i> amant : D eus hoe ics mi sca- me :	736
		740
	D at ridders hen houden ontamen :	40
25	D oe en mochte geen ridder sijn : D at or- condet tloy ende tgedichte mijn : V an lachter- liken seden : N u verkeret dats <i>in</i> schijn :	744
	D ies comt dorperlike venijn : T e	
[127r]		
	iiii	
	houe ongebeden : D it es <i>emmer</i> waer mertijn : T usschen der see ende den rijen : E s trouwe al af getreden : D ie sa- lege sueken haren <i>fijn</i> : D auonture scheerijt haren	748
	twijn : O p den dach van heden : M erten scuwe <i>dat</i> val- sche lijn : T e minen wille ende <i>niet</i> gerijn : H outi	752
5	binnen vreden : M erten hout tgeloeue dijn : O m die gods hulde pijn : E delheit es leden : D ie werelt es al besneden:	756
		760

	Iacob wetti wat mi do ₃ : Bei-	41
10	de pine eñ torē mo ₃ : Logenē v'dagen : Om d ₃ mi doē die h'en go ₃ : Al ē eest nt mett' spo ₃ : Ver swigic vele sagē : Jc bē des sek' eñ vro ₃ : Si erē nv d' vlen broed : Die valkē teerne plagē :	764 768
15	Die goede liggē ōd' vo ₃ : Reynardie heeft al- dē spo ₃ : Eñ es vā goten magē : Nv es d' edelhei- dē hoed : Gheworpē ī die seeusche vlo ₃ : Dat mach ons wel meshagē : Jc vruchte der valsch' w'elt woed : Sōdē brīgē swa' gemo ₃ : Doefht eñ plagē : Wee hen diese cnagē :	772 776
	Iacop haddics	42
20	vā u pāt : Jc soude gelouē altehāt : D ₃ du mi heeft geradē : Te makene rime sōd' bāt : Tge peis loept mi so t' hāt : Rouwe heeft mi v'ladē : Jc vīde ī wat' eñ op tsāt : Menegē h'e achemāt : Die al tect tē qade : Boerdē die sīj wel becāt : Da' met wīt mē diere gewāt : Jn siese nt v'smaden :	780 784 788
25	Jc sie ou' al ī dlāt : Dē h'en toegē fellē tāt : Eñ an die archt bladē : Eest h'e pape oft seriant : Jn al- des lāts ōmerant : Sie icse mede wadē : M ₃ die d' w'elt scadē :	792 796
	Mertē dies ē radic nt : D ₃ gi ane	43
[127v]	die bordene tiet : Trect altoes tē bestē : Archt scuwet eñ vliet : Peist ō d ₃ hoge geniet : Te comene tē lestē : Al doē di herē nv v'driet :	800 804
5	H ₃ es menegē mā gesciet : Ghi selt ane go de vestē : Verdaecht altoes d ₃ boese diet : V' geeft hē die u ie v'riet : H ₃ qam wt qadē nestē : Lieue m'tē d ₃ vorsiet : Sondē brīgē swa' ge niet : Dies seldi u bewestē : Hi sal noch val lē ī dē vliet : Wie d ₃ and'en noyt v'riet :	808 812
10	Die duuele selēse bestē : M ₃ harre spisen mestē :	816

	Iacob wetti wat mi doet : Bei-	41
10	de pine ende toren moet : Logenen verdragen : Om dat mi doen die heren goet : Al en eest niet metter spoet : Ver- swigic vele sagen : Jc ben des seker ende vroet : Si eren nv der vlen broed : Die valken teerne plagen :	764 768
15	Die goede liggen onder voet : Reynardie heeft al- den spoet : Ende es van groten magen : Nv es der edelhei- den hoed : Gheworpen in die seeusche vloet : Dat mach ons wel meshagen : Jc vruchte der valscher werelt woed : Sonden bringen swaer gemoet : Droefheit ende plagen : Wee hen diese cnagen :	772 776
	Iacop haddics	42
20	van u pant : Jc soude gelouen altehant : Dat du mi heeft geraden : Te makene rime sonder bant : Tge- peis loept mi so ter hant : Rouwe heeft mi verladen :	780 784
25	Jc vinde in water ende op tsant : Menegen here achemant : Die al trect ten quade : Boerden die sijn wel becant : Daer met wint men diere gewant : Jn siese niet versmaden : Jc sie ouer al in dlant : Den heren toegen fellen tant : Ende an die archeit bladen : Eest here pape oft seriant : Jn al- des lants ommerant : Sie icse mede waden : Met die der werelt scaden :	788 792 796
[127v]	Merten dies en radic niet : Dat gi ane	43
5	die bordene tiet : Trect altoes ten besten : Archeit scuwet ende vliet : Peist om dat hoge geniet : Te comene ten lesten : Al doen di heren nv verdriet : Het es menegen man gesciet : Ghi selt ane go- de vesten : Verdraecht altoes dat boese diet : Ver- geeft hem die u ie verriet : Het quam wt quaden nesten : Lieuue merten dat vorsiet : Sonden bringen swaer ge- niet : Dies seldi u bewesten : Hi sal noch val- len in den vliet : Wie dat anderen noyt verriet :	800 804 808
10	Die duuele selense besten : Met harre spisen mesten :	812 816

Edel iacob gi segt waer : **Ma'** mīj h' 44
te es mi soe swa' : **Om** d; ic bē arm vā goede : 820
De h'en tockē mi bat na' : **Eñ** eerdē mi al op
pēbaer : **Eñ** hietē mi die vroede : **Doe** mijn
15 stuckē warē claer : **Eñ** ic hen diēde hier eñ 824
da' : **Nu** benic vtē spoede : **Jc** soeke trouwe
ī weet waer : **Jn** canre vindē nt een ha' : **Jc** 828
ligge ōder die roede : **Ranspo;** rouwe eñ va' :
Sij mījs wordē gewa' : **Eñ** vīdē mi sond' hoede : 832
20 **Jc** eñ v'lies wi sīj een pa' : **Ranspo;** tect ōs in
sinē caer : **Hoe** cleene ics mi v'moede : **Ghe**
lucs vā selkē broede : 836

Berecht mi iacob d' 45
re dīge : **Wa'**ōme die conīge : **Tornierē** nt en
mogē : **En** make mi geen gesprīge : **Berecht** 840
25 mi sōd'līge : **H;** sal mi v'hogē : **M'tē** ghi wilt
v're eñ inge : **Vagē** mi die u nt ē dwīge : **Des** 844
hebdi oyt geplogē : **En** helpt nt d; ict u linge :
Conīge maectē d; gedīge : **M** h; es nv bedogē : 848

[128r]

iiii

Jc die mi m; u mīge : **V'**huedt d; ic u nt ē dinge :
Houdt u waert ongelogē : **Hort** mertē hoe
ict volbrīge : **Dedele** wapene de stalē ringe : 852
Gauē conīge v'mogē : **Grauē** eñ hertogen :

5 **Conīge** dadē ierst tornierē : **Houē** eerē 856 46
eñ iostierē : **Eñ** vōdē ridd's name : **Jc** mo;
u al dore visierē : **Jc** do; gerne ī manierē : 860
D; u si beqame : Waer di voet gi soudt v'fierē :
Op dit edel ordinierē : **Da'** ic soe s'e na rame : 864
10 **Huedt** u eñ sijt goed'tierē : **D;** u die dorpers
nt ē v'scierē : **Scuwet** alle blame : **Ghi** selt
vastē eñ vierē : **Si** di qua; gi selt v'tieren : 868
D; leerde god adame : **Wine** slachtē nt der
mierē : **Wi** slechtē bat dē boesē dierē : **Wi** 872
15 hebbē alle lame : **Hoe** sere ics mi scame :

	Edel iacob gi segt waer : Maer mijn her-		44
	te es mi soe swaer : Om dat ic ben arm van goede :	820	
	De heren trocken mi bat naer : Ende eerden mi al op-		
15	penbaer : Ende hieten mi die vroede : Doe mijn		
	stukken waren claer : Ende ic hen diende hier ende	824	
	daer : Nu benic vten spoede : Jc soeke trouwe		
	in weet waer : Jn canre vinden niet een haer : Jc	828	
	ligge onder die roede : Ranspoet rouwe ende vaer :		
	Sijn mijns worden gewaer : Ende vinden mi sonder hoede :	832	
20	Jc ende verlies wi sijn een paer : Ranspoet trect ons in		
	sinen caer : Hoe cleene ics mi vermoede : Ghe-		
	lucs van selken broede :	836	
	Berecht mi iacob der-		45
	re dinge : Waeromme die coninge : Tornieren niet en		
	mogen : En make mi geen gespringe : Berecht	840	
25	mi sonderlinge : Het sal mi verhogen : Merten ghi wilt		
	verre ende inge : Vragen mi die u niet en dwinge : Des	844	
	hebdi oyt geplogen : En helpt niet dat ict u linge :		
	Coninge maecten dat gedinge : Maer het es nv bedrogen :	848	
[128r]			
			iii
	Jc die mi met u minge : Verhuedt dat ic u niet en dringe :		
	Houdt u waert ongelogen : Hort merten hoe		
	ict volbringe : Dedele wapene de stalen ringe :	852	
	Gauen coninge vermogen : Grauen ende hertogen :		
5	Coninge daden ierst tornieren : Houen eeren	856	46
	ende iostieren : Ende vonden ridders name : Jc moet		
	u al dore visieren : Jc doet gerne in manieren :	860	
	Dat u si bequame : Waer di vroet gi soudt verferien :		
	Op dit edel ordinieren : Daer ic soe sere na rame :	864	
10	Huedt u ende sijt goedertieren : Dat u die dorpers		
	niet en verscieren : Scuwet alle blame : Ghi selt		
	vasten ende vieren : Si di quaet gi selt vertieren :	868	
	Dat leerde god adame : Wine slachten niet der		
	mieren : Wi slechten bat den boesen dieren : Wi	872	
15	hebben alle lame : Hoe sere ics mi scame :		

	In diaer ōs h'en dats wa' : Een min dan	47
	dertiēhōd't iaer : Wert dese rime vōden :	876
	Vā enen die wel menegē vaer : Doechde stil	
	le eñ oppēba' : Met valschē orcondē : H'en wa	880
20	rē hē te swa' : Ome d; hi dicwile w't gewa' :	
	Harre quader sonden : Eñ hise ē spaerde nt	
	een ha' : Hine u'weet hen hier eñ daer : Te	884
	wel menegē stōdē : Gherechtcht sal makē	
	ma' : Wie dōck' es eñ cla' : Eñ die valsche wō	888
25	dē : Die h'en mesdoē m'tē . spaer : En valle nt	
	ī harē caer : Latet dē genē grondē : Diē de	892
	dinc gemonden . :	892

Nota : – Hier es tfierde
m'tēs boec vte . d; in heeft ·xlvii· clauselē eñ
elke vā ·XIX· v'sen

	In diaer <i>ons heren</i> dats <i>waer</i> : Een min dan	47
	dertienhondert iaer : Wert dese rime vonden :	876
	<i>Van</i> enen die wel menegen vaer : Doechde stil-	
	le ende oppenbaer : Met valschen orconden : Heren wa-	880
20	ren hem te swaer : Omme dat hi dicwile wert gewaer :	
	Harre quader sonden : Ende hise en spaerde niet	
	een haer : Hine uerweet hen hier ende daer : Te	884
	wel menegen stonden : Gherechteheit sal maken	
	maer : Wie doncker es ende claer : Ende die valsche won-	888
25	den : Die heren mesdoen merten . spaer : En valle niet	
	in haren caer : Latet den genen gronden : Dien de	892
	dinc gemonden . :	892

Nota : – Hier es tfierde
mertens boec vte . dat in heeft ·xlviii· clauselen ende
elke van ·XIX· versen